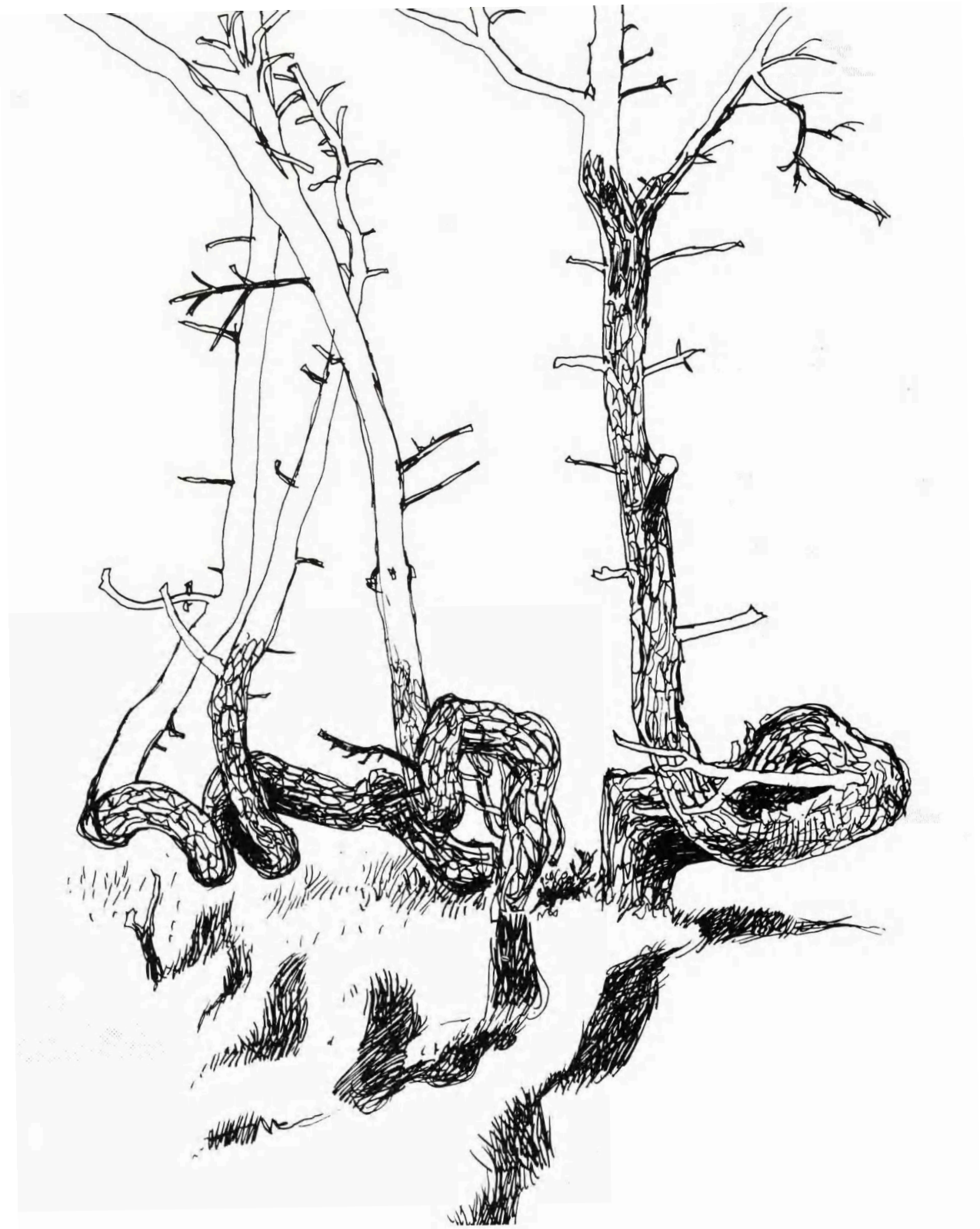

LUSTGÅRDEN 1983

LUSTGÅRDEN

Årsskrift 1983

ÅRGÅNG 64

FÖRENINGEN FÖR
DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

Detta nummer av Lustgården är utgivet
med bidrag från Kungl. Patriotiska Sällskapet.

Innehåll/*Contents*

VERA GADE
Dendrologerna reser till Côte d'Azur och provencalska bergen 5

HELMUTH WANDEROY
Skåne-exkursionen 1981 11

INGRID LUNDHOLM
Skåne – Bornholm 15–18 juni 1982 17

KJELL LUNDQVIST
Brooklyn Botanic Garden 21

WALTER BAUER
Daterade träd. Överstarnas lund I 16, Halmstad
Utdrag ur en beskrivning 1976 29

INGA HERMELIN-LJUNGSTEDT
Vad återstår av våra herrgårdsträdgårdar 35

RANDOLL COATE
The Labyrinth – Artefact of Kings and Cognoscenti 39

GÖRVEL GYLLENSTIERNA
Epipogium aphyllum 47

GÖSTA ADELSWÄRD
Kring ett orangeri 49

SMÄRRE MEDDELANDEN OCH NOTISER

Walter Bauer: Arabisk dagbok I. Bibliska växter: Aloe 53
Arabisk dagbok II. Bibliska växter: Kurbits, ricinbuske, eller kikajon? ... 54
Ebbe Gyllenstierna: Ett berömvärt initiativ – och ett annat bra initiativ 55
Gösta Adelswärd: Inventering av trädgårdar och trädgårdsväxter 56
En hundraårig plantskolekatalog 56
Ola Svansäter: Klottall i Dalarna 58
Per Friberg: Sven Hermelin hedersdoktor 59

FÖRENINGSMEDDELANDEN

Styrelseberättelse för 1982 61

Föreningen för dendrologi och parkvård

(The Swedish Society for Dendrology and Park Culture)

Norrlandsgatan 44 B, 752 29 Uppsala, tel 018/15 35 34

Postgirokonto 1607–1. Medlemsavgift 85:— årligen, 25:— studerande, 30:— familjeavgift, 1.000:— ständig medlem, 500:— ständig familjemedlem

Ordförande: Friherre Gösta Adelswärd, Slefringe, 597 00 Åtvidaberg

Vice ordförande: Akademijägmästare Mårten Smedberg, Fiskartorpsvägen 108, 115 42 Stockholm

Sekreterare och skattmästare: Akademiträdgårdsmästare Helmuth Wanderoy, Norrlandsgatan 44 B, 752 29 Uppsala, tel 018/15 35 34

Redaktör för föreningens årsskrift: Friherre Gösta Adelswärd, tel 0120/103 72

Redaktionskommitté: Professor Magnus Fries, Docent Örjan Nilsson, Akademiträdgårdsmästare Helmuth Wanderoy

Omslagsbilden: Tallar i ett skyddsbälte innanför Haverdals sanddyner. Teckning av Lisa Bauer.

Konstnären mottar tacksamt upplysningar om liknande träd

Dendrologerna reser till Côte d'Azur och provençalska bergen

VERA GADE

Klockorna ringer till helg i Castellane: svalorna vänder åter från klippvägen bakom staden, barnen leker tafatt runt springvattnet nere mellan gränderna, på trappstenarna sitter kvinnorna och småpratar i grupper, de gamla männen spelar boule under platanerna på torget. I det fallande mörkret lyser över staden "Nôtre Dame du Roc" i strålkastarskenet på sin 184 m höga kalkstensklippa.

Dendrologerna gör sig hemmastadda i Castellane — snart väntar gungande "grand-lit"-bäddar i hotellet vid torget.

Söndagen den 12 september

1982 har en busslast dendrologer, ledda av Ebbe Gyllenstierna och Fritidsbuss-Temaresors guide Beatrice Juhlin-Dannfelt, anlänt till den lilla bergsbyn på 724 m ö.h., 90 km norr om Nice. Före oss: kelter, romare, saracener. Nu är här avfolkningsbygd, där staten försöker stimulera fårskötseln och produktionen av Frankrikes läckraste lammkött och även av äpplen, päron, mandel, valnötter, honung och lavendel.

Måndag morgon

Marknad på torget — men vi kör i ett storslaget bergslandskap längs Verdon — "floden med det gröna vattnet" — till platsen för dagens vandrartur: Martelstigen i *Gorges du Verdon*, en del av det 20 km långa stigsystem, som den franska turistföreningen iordningställt. (Geologen E.A. Martel ledde här så sent som 1905 den första vetenskapliga expeditionen längs Verdons flodravin). Här kan man beskåda sediment av 100 miljoner år gamla skaldjursfossil, som vräkts upp med havsbottnen i de vertikala veckningarna. Vårt mål är Samson-passet, som reser sina lodräta väggar 400 m över floden. Den 2 km långa promenaden dit tar en timmes tid och går delvis genom ett tunnelsystem på 670 m, byggt för vattenföring från floden men senare övergivet. Det absoluta mörkret och kylan i tunnlarna står i bjärt kontrast till solljuset och hettan mellan bergsväggarna längs floden, och luften fylld av doften från timjan, oregano, mynta, ene och buxbom. Flera tuffa dendrologer badade i det klara, kalla vattnet, andra botaniserade och fann den lilla *Asplenium trichomanes* på kalkstensväggen.

Bilvägen runt hela "gorgen" är 130 km lång: vi nöjde oss med en rundtur på norra sidan av floden, där vi vid den högsta "belvederen" var uppe på 1350 m höjd med ett hisnande stup på 800 m. Här kan man vid klart väder se Medelhavet i söder och de höga alperna i nordväst. I den vilda naturen sågs inga andra kulturer än några lavendelodlingar: prydligt klippta kuddar i rader på ett undantagsvis vågrätt stycke sandig mark. Här odlas en snabbväxande men mindre starkt doftande hybrid. Vägen kantades av nyponbuskar och vit timjan; överallt sågs en låg bolltistels stålblå huvuden. Sluttningarna täcktes av ene, låga ekar och buxbom, som utgjorde perfekt gömsle för vildsvinen. Här lyste mastixbuskens röda bärklasar, på en ängsmark prunkade tidlösan.

Väl "hemma" igen, samlades vi mot aftonen vid ett stort bord i hotellträdgården och examinerade gemensamt våra insamlade kvistar och löv. Här blandades den submediterrana och den nordiska floran:

Acer campestre, monspessulanum och *pseudoplatanus*.

Amelanchier ovata, som här var den vanligaste arten av släktet.

Juniperus — en hybrid mellan vår vanliga en och medelhavsformen.

Quercus pubescens, som här kallas tryffel-ek, är den vanligaste av de 20 arter ekar, som växer i Medelhavsområdet, varav 3 är städsegröna.

Ailanthus altissima	*Fraxinus*
Arbutus unedo	*Juglans*
Clematis vitalba	*Liguster*
Cornus sanguinea	*Osyris*
Coronilla	*Rhamnus alaternus*
Cotinus coggygria	*Robinia pseudoacacia*
Elaeagnus	*Sorbus Salix*

Mörkret föll och middagen med de obligatoriska fem välsmakande rätterna väntade.

Tisdag

Samma friska luft och vackra bergslandskap mötte oss, när vi körde mot sydväst och så småningom fångades upp av en ny floddal — Val de Loup. Här ligger på en bergstopp (758 m ö.h. — 41 km från Nice) den gamla fästningen *Gourdon*, som räknar sina anor från 1200-talet, ja ända från 700-talets saracener. Allt var

Från trädgården i Gourdon.

nyrestaurerat så väl inne som ute, trädgården 1974. I övre våningens tornrum visades en representativ samling naivistiskt måleri och i bottenvåningens hallar visades en utställning av ålderstigna krigiska utensilier. Ute mellan fästningsmurarna mötte oss en stark upplevelse av svala, gröna häck-rum och mörka cypresser mot de ljusa varma sandstensmurarna, som tornade upp sig bakom oss, av den blå himlen och den vida utsikten över bergsluttningarna ner mot dalen. En liten medeltida apotekarträdgård låg inne mellan huskropparna, ett par trappsteg lägre låg "terrace d'honneur" — ett gräsklätt rum skuggat av 6 hundraåriga lindar. Drygt meterhöga rundade buxbomhäckar planterade i à la grecque-mönster formade här rum och gångar kring en central springbrunn. En vacker trappanläggning längs inre borgmuren, bevuxen med rosa kuddar av *Erigeron mucronatum*, förde ner till den lägre bastionens topiarium i italiensk stil: på det gröna gräset rader av klippta buxbom- och taxuspyramider med små stammade trädklot markerande mitt och hörn. Detta var den medeltida slottsträdgården, som toscanarna vidareutvecklade: skuggig grönska och vatten, vid utsikt över ett välkänt, soligt landskap!

Vi reser vidare mot Grasse och plötsligt i floddalens botten slår den varma, litet jolmiga Medelhavsluften emot oss. Efter friskheten i bergen är det något av en klimatchock. Och floran ändrar med ett slag karaktär: här blommar bougainvillean, en mimosa i gult, rosablommande *Lagerstroemia*, citrusträd, yuccor och palmer blandas i vägkanternas planteringar.

Efter ett snabbt besök i en parfymfabrik mottogs vi i familjen *Ohlbys* ytterligt välskötta trädgård på en sluttning ovanför Grasse. Pedagogiken var genomförd: först föredrag med instruktiva teckningar på skärmar, som visade hur vinterrasserna sedan gammalt byggts upp, därefter vandring ner- och uppför de egna vinterrasserna och slutligen avsmakning av den egna produkten. Här fick vi svaret på något, många av oss undrat över: hur får de höga cypresserna sitt fina, släta utseende? Jo, någon gång om året kommer ett par man utrustade med "mancheter," ett slags långa knivar med en tyngd i änden, och slår av alla utåtriktade skott med en uppåtriktad rörelse. Här fanns vidare fint ansade häckar av *Pittosporum*, rosmarin och lavendel, kanariepalmer, citronträd och en klängväxt med röda bär, som vi identifierade som *Smilax aspera*. Mot en blåmålad vägg blommade en guldgul *Allamanda*. Det urgamla kulturlandskapet låg öppet framför oss med kullarnas vinterrasser, med vita byggnader mellan cypressernas mörka utropstecken, mellan oliv- och citrusfruktdungar.

Nu väntade våra hotell i Nice, varifrån vi skulle ha vår utgångspunkt resten av veckan.

Under de gångna dagarna hade vi ägnat oss åt

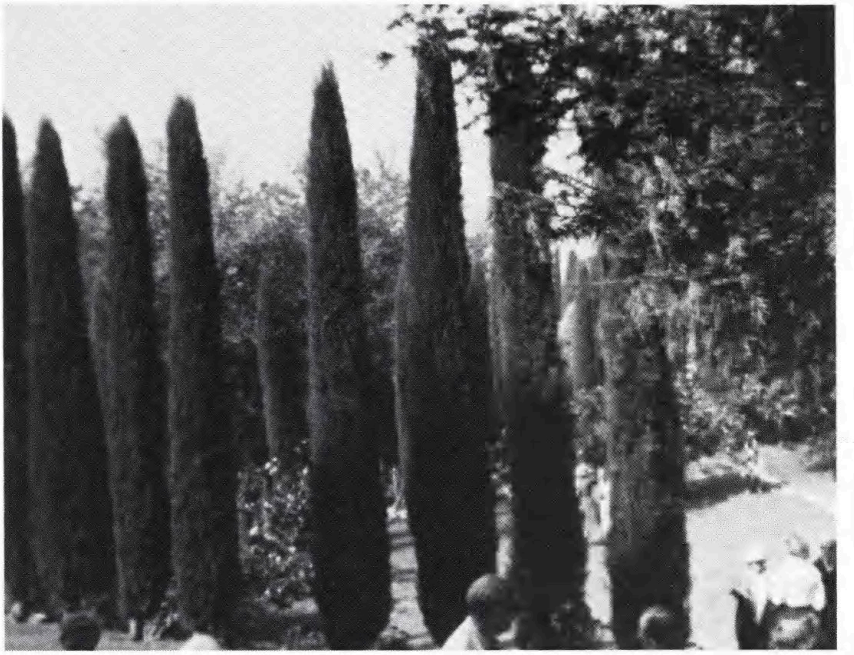

De 12 apostlarna — en gammal tornérplats.

landskapet och dess vilda och odlade flora och regionens natur- och kulturhistoria. Nu stod trädgårdarna och trädgårdsväxterna på tur.

Onsdag

Körde vi västerut till Menton-Garavan via en övre "corniche" till *"Jardin des Colombiers"*, ett verk av målaren och poeten Ferdinand Bac. Trädgården ligger på kanten av en ravin med utsikt över bukten och omfattar 6 hektar. Han tyckte sig här ha funnit ett uttryck för "syntesen av Medelhavskulturen och de äldsta trädgårdsformerna". På mig personligen verkade trädgården mer som en manifestation av hans egocentricitet — en egotrip, som man skulle säga i dagens jargong — ett synnerligen strävt och excentriskt, ej alldeles behagligt, men utomordentligt dramatiskt uttryck. En trädgård att uppleva i månsken! Här finns mörka cypressalléer, utsikter, trappanläggningar, vattenspeglar och vid huset balustrader övervuxna med murgröna, buxbomsinfattningar, topiariebåge och ett "trompe l'œil". Uttrycksmedel hämtade helt tillbaka från de gamla romerska trädgårdarna.

Ytterligare en trädgård i Menton besöktes: *"Jardin botanique exotique"*, grundad 1905 av den tidigare guvernören på Malta, lord Radcliffe. Trädgården övertogs 1966 av franska staten och är nu underlagd Muséum National d'Histoire Naturelle. Här vill man introducera och popularisera nya arter och studera deras acklimatisering på Côte d'Azur.

Fram till 1800-talet inskränkte sig trädbeståndet i Medelhavs-regionens trädgårdar till att huvudsakligen omfatta pinjer, cypresser, plataner, järnek och mullbär. Därtill odlades från tiden kring Kristi födelse oliver, fikon och granatäpplen. Araberna införde apelsiner och citroner, och de saracenska emirerna hämtade dadelpalmen till sina lustträdgårdar från Nordafrika på 1000-talet. Fikonkaktusen kom från Mexico på 1500-talet. Men på 1800-talet exploderar intresset för det "exotiska" växtmaterialet: bl a kommer från Asien *Hibiscus* och *Lagerstroemia*, från Sydamerika *Datura*, *Euphorbia*, *Bougainvillea* (Brasilien 1825), från Australien *Eucalyptus* och *Acacia*, från Afrika *Aloe*, från Kanarieöarna kom Kanariepalmen 1864.

Nu visar man här i trädgården 700 av de viktigaste av de nyinförda arterna, många av dem kan inte ses någon annanstans i regionen. Läget är här extremt skyddat, med ett för exoter perfekt klimat: 216 dagar årligen har klart solsken (ljus och en lång torkperiod är viktigt för dessa växter), det regnar 80 dagar, företrädesvis i april och november, medan daggen ger ett värdefullt tillskott på 40 mm under den torraste perioden.

Detta var den mest lärorika samling växter vi såg, i en trädgård i perfekt skick och vill man något studera

exotiska växter utan att behöva underkasta sig långa resor, så finner man här genomgående skyltning och en växtlista att tillgå. Nu i september blommade trädgården med ett överflöd av färger. Strålande skön var gården vid villa "Val Rahmeh," som tycktes överväxt av klängväxter: *Jasminum grandiflorum, Phaedranthus buccinatorius, Bignonia,* den mycket rara *Passiflora quadrangularis, Podranea ricasoliana, Hibiscus* i glödande färger. Här fanns flera olika Datura i vitt, gult- och rosatonat: *Datura arborea* och *suaveolens, D.versicolor, D.x'Grand Marnier', D. candida'rosea', D.sanguinea.* Mitt i gården blommade en vid, manshög buske i blått: *Solanum rantonnettii.* I pergolan klängde lavendelblå *Solanum wendlandii* och blå *Thunbergia grandiflora.* I den lägre liggande delen av trädgården noterades en *Pyracantha regersiana* med stora, lysande fruktklasar, en damm med lotus, *Cyperus papyrus* och näckrosor. Vidare ett litet runt, mycket vackert silverfärgat träd *Acacia podalyriifolia* och *Amaryllis belladonna,* som blommade på sina höga stjälkar med rosa trumpeter, märkvärdigt bladlös i den torra, nakna jorden. Naturligtvis fanns här *Yucca,* kottepalm, trädormbunke, bambuarter, avocadoträd och mycket, mycket mera.

Så reser vi vidare in i Italien och lunchar på ett trevligt litet ställe nere vid vattnet.

I Ventimiglia besöker vi *'Jardin botanique Hanbury* grundlagd 1867 av engelsmannen Thomas Hanbury och övertaget av italienska staten under universitetet i Genua 1960. Trädgården räknade 1898 7600 arter och sköttes med kunnighet av familjen. Efter statens övertagande råkade den i förfall, och Den internationella dendrologföreningen med sin engelska grupp för 'Garden conservation' kunde vid inspektioner bara konstatera, att nu var läget prekärt. Påtryckningar gjordes tillsammans med italienska och franska intresserade och vid en inspektion hösten 1981 kunde en förbättring märkas efter ny ledning från Genua, bl a hade ett nytt välbehövligt bevattningssystem börjat anläggas. Vi kunde också vid vårt besök konstatera, att arbete pågick på många håll i den stora, spännande och stämningsfulla parkanläggningen, som är belägen på en sluttning ner mot Medelhavet med en nivåskillnad på 100 m. Detta är en värdefull samling av stora träd och växter — men mera tid och mindre värme skulle göra det lättare att vandra i fotspåren från påvar och kejsare (Innocentius VII 1251, Napoleon 1796 bl a) på Via Aurelia, som korsar trädgården som en obetydlig liten stig. Dock nere vid stranden avnjöts synnerligen salta bad av de förut nämnda 'tuffingarna', andra nöjde sig med läskande drycker i den lilla baren.

Vid ruinerna av det gamla slottet i Eze på återvägen mot Nice besåg vi ännu en samling av olika kaktusarter, suckulenter m.m. liknande i *"Jardin exotique d'Eze'.* Trädgården anlades 1950 av far och son Gastaud. Men efter en hel dags studier av Medelhavsträdgårdar, som faktiskt ligger mera vertikalt än horisontalt, var det många av oss som föredrog en stilla apéritif på caféet vid det lilla torget nedanför slottet.

Torsdag

I Matisseś vita kapell i Vence, dominikianernunnornas 'Chapelle du Rosaire', invigt 1951, stillade vi oss en stund, innan vi for vidare till 'Foundation Maeght' i St.Paul, där det rör sig om mobil och modern konst. Efter lunch vid långbord under fikon och vin i en charmig krogträdgård reste vi åter österut till St. Jean Cap Ferrat och *"Jardins de la Fondation Ephrussi de Rothschild".* La Baronne skapade här på 7 hektar under åren mellan 1905 och 1912 en trädgård, som skulle samla intrycken från hennes resor: här finns trädgårdsrum i fransk, italiensk, spansk såväl som japansk stil. Huvudbyggnaden i chockrosa dominerar den stora parterren i fransk stil omgiven av boskéer och med kanal i mittaxeln, runda bassänger med lotus, stora vaser, gräsmattor interpunkterade med sydamerikanska palmer, en flerstammig *Ficus macrophylla,* överdådig *Datura,* blomrabatter i grälla färger — det hela ger ett glatt och festligt, om än något artificiellt intryck. Om man står i det lilla "temple d'Amour" på kullen mitt emot villan, ser man den smala vattentrappan ner mot parterren sluta i en perfekt illusion av fortsättning i kanalens vatten, återspeglande villa "Ile de France".

Fredag

Besöktes *"Jardin Thuret"* ute på Cap d'Antibes — en park på 3 hektar, som nu ägs av l'Institut National de la Recherche Agronomique med en avdelning för växtpatologisk forskning. Gustave Thuret var botanist och började 1856 att med stora svårigheter skapa denna anläggning på regionens enda lavajordar. Han var en av hortikulturens föregångsmän på Côte d'Azur och majoriteten av de växter, som odlas här i trädgårdarna och som är så specifika för denna trakt, stammar från "Jardin Thuret". Här visas nu inemot 2000 arter av huvudsakligen subtropiska buskar och träd, men här har genom åren introducerats det mångdubbla antalet. Här finns en vacker kollektion eucalyptus — många med en höjd på 28 m — inalles har här funnits 90 arter. Här finns också acacior, palmer, kottepalmer, pittosporum. Bland rariteterna märktes en *Pinus brutia* på 34 m och en *Pinus canariensis* på 27 m. Vi såg

Fondation de Rothschild

här det ena av de två i världen kvarvarande exemplaren av *Cupressus guadalupensis*, det andra finns i Californien. Dock efter 125 år var planteringarna alldeles förgrodda och röjning var nödvändig. Vi såg ett stort kalhugget område där traktorer arbetade — nu följer spännande nyplanteringar.

Efter besök i Picassomuseet i Antibes fick vi till lunchen pröva på äkta fransk "cuisine nouveau" på en behaglig restaurangterrass ut mot Medelhavet. Stämningen blev munter — av god mat och vin och känslan av att vi hade gjort rätt för oss under den gångna veckan. Nu återstod på programmet endast pärlan av

Fondation de Rothschild

Stenläggning på Chèvre d'Or

de trädgårdar vi besökte på Côte d'Azur: *"Jardin de la Chèvre d'Or"*.

Monsieur och madame Champin köpte för mer än ett kvarsekel sedan ett gammalt bondehus med vinterrasser på sluttningen ovanför Biot. Madame planterade egenhändigt två rader *Cupressus sempervirens stricta*, accentuerande den av terrasserna, som låg i nivå med husets gård och som var utlagd som grön botten, skuggad av en allé av apelsinträd, och därmed förande blicken utåt-uppåt. Nu hade cypresserna växt upp till mäktiga pelare, som förlänade den intima miljön kring villans gård — med skickligt lagda kullerstensbeläggningar i olikfärgade mönster, med trappor, intriktat bassänglösning, klippta cypresskolonnader, skuggiga loggior och alla doftande och klängande blommor — en dimension, som lyfte det charmerande till det dramatiska i förlösande spänning. En tredje cypressrad avgränsade trädgården längs den nedersta, bredaste avsatsen. Här hade formats ett skönt rum med ett springvatten och med drygt halvmeterhöga buxbomshäckar längs långssidorna. Dessa var klippta i en sinusrörelse och med manshöga krukor planterade med granatäpple, *Punica granatum nana*, omväxlande med citronträd placerade i varje inbuktning. Samma enkla, vackra uttrycksmedel som i de gamla italienska trädgårdarna: vatten och skugga i gröna dagrar, doften från citrus och buxbom.

På de övre smala avsatserna hade familjens växtkunnighet och kärlek till blommor utvecklat sig fritt: den nedersta var vigd åt vita vårblommor, den nästa åt rosa sommarblommande örter, den tredje åt blåblommande växter.

Om "Jardin des Colombiers" på äkta renässansmanér skapades som uttryck för personligheten — för poetens ensamhet och kontemplation — "Jardin Hanbury" och "Jardin Val Rahmeh" för behagliga studier, "Jardin Thuret" för vetenskapen och "Jardins Ile de France" var som gjord för festligheter i stor stil, ja så andades denna trädgård skönhet och behag och kärlek till människor och växter såsom romaren Plinius förordade: "Liksom den ideala värden genom sin personlighet skapar en särskild atmosfär, således skall det om hus och trädgård finnas en aura av älskvärdig välkomst".

Efter ett hastigt besök i den svenske konstnären Hans Hedbergs ateljé och ett vinavsmakningsbesök återvände vi så till hotellen och **lördagens** kommande privata äventyr: i bokhandel, Chagall-museum, kyrka och i stadens hjärta: *Blomstermarknaden i Nice!*

Litteratur:

Guide des parcs et jardins de France — Princesse 1979.

Plantes et jardins de méditerranéens. — Vicomte de Noailles. Roy Lancaster. — Larousse 1977.

Skåne-Exkursionen 1981

HELMUTH WANDEROY

Fredagen den 28 augusti

Punktligt kl 9 startade den ena bussen från hotell "Kärnan" och den andra från Vasatorp mot Hilleshög för att, via Glumslövs backar, med 80-talet intresserade deltagare besöka några sevärda mål i Helsingborgs "omgivningar". Turen gick genom ett flackt landskap som på sina håll var erosionsskyddade av höga poppelhäckar.

På Hilleshög möttes vi av docent P. Bentzer, som med stor inlevelse och sakkunskap redogjorde för hur försöksarbeten med skogsträdsförädling i Sverige genomförts och förändrats. Skogsträdsförädling med våra vanligaste träd, gran och tall, har kommit så långt att genetiskt förbättrat frö produceras i praktisk skala i s k fröplantager. Dessa fröplantager är uppbyggda av ympar från plus-individer, utvalda på olika ställen i landet. Då plusindivider lokaliserats tas ympris från trädets topp för att sedan ympas på lämplig grundstam, varefter sådana ympar sättes ut i fröplantagen.

Fröplantager av tall har fungerat bra i Sverige medan motsvarande av gran vanligtvis fungerar illa. Detta beror på att granplantagen blommar sällan och dåligt. Och om ymparna blommar så är det ofta så att de olika klonerna blommar vid olika tillfällen, vilket leder till en dålig polliniseringssituation och därmed en dålig frösättning. Hilleshög har satsat mycket resurser på att för gran — i stället för en sexuell uppförökning — utveckla metoder för vegetativ förmering. Tekniken för den senare metoden fungerar bra och innebär också en serie fördelar i form av snabbare förädlingsresultat, som samtidigt är bättre men också ett flexiblare system jämfört med fröplantage. Man har också problem med den vegetativa förökningsmetoden. Bland dessa finns något som kallas *fysiologiskt åldrande*, vilket bl a innebär att gamla exemplar är svåra att sticklingsföröka. Sticklingar från gamla träd visar nämligen tendens att företrädesvis växa som vanliga grenar dvs i sidled till skillnad från sådan av unga exemplar, vilka växa uppåt precis som en fröplanta. Ett annat problem är att kunna sia om vilka av de unga träden, som är "goda träd" vid 50 års ålder. Ännu bättre och enklare skulle det vara om man kunde få sticklingar från ett barr. Och se — detta har blivit möjligt. Från varje barr har man i dag möjlighet att få ett 10-tal nya skott, som det sedan gäller att rota. Ett sådant arbete blir dock mycket dyrt eftersom många av arbetsmomenten måste göras manuellt. Därför går man en annan väg. Man sår ut frön, som vid groningen i stället för hjärtbladen, hos angiospermerna bildar en krans av barr, en s k *polycotyledon*. Denna skär man sedan av strax under cotyledonkransen och placerar den i en kolv med näringslösning och kan man så efter en tid "skörda" uppåt 200 skott.

Så presenterades 3 amerikanska sydstatstallar. *Pinus palustris*, som har exeptionellt långa barr — ända upp till 50 cm — och sittande samman 3 och 3. Kottarna har också stora mått och kan mäta 25 cm i längd. Mycket unga plantor ser däremot närmast ut som en grästuva då internodiesträckningen under de första 3 åren av en plantas liv är mycket ringa; plantan befinner sig i ett s k "grass stage". Vidare *Pinus elliottii* och *Pinus aoeda*, som båda har blivit viktiga virkesproducenter i ett antal länder. En fjärde art, *Pinus lambertiana*, den s k "sugar pine", har en av de största kottar som finns inom släktet. En jämförelse mellan denna bamse och en svensk kotte får den senare att verka som en miniatyr.

Ordföranden tackade för det högst intressanta föredraget och sedan gick uppbrottet i hastighetens tecken.

Under den fortsatta färden mot Weibullsholm redogjorde agronom Hans Landgren för begreppet "enkornsfrö", som han själv beskriver på följande sätt: "Enkornsfrö har hitintills företrädesvis varit ett begrepp inom sockerbetsodlingen. Sockerbetan producerar normalt en frösamling, innehållande många frön, var för sig grobara. Detta utsäde ger grupper av plantor. Med äldre såmaskiner kom dessa grupper också att stå ganska tätt, vilket föranledde ett besvärligt gallringsarbete. Försök har därför gjorts att splittra frösamlingen för att få färre plantor i raden. Målet — *enkornsfrö* — uppnåddes dock först, sedan det lyckats Hilleshög att genom förädling åstadkomma ett monogermt frö, dvs att ombilda frösamlingen till att endast innehålla ett frö.

Nu kan man med särskilda såmaskiner lägga ett frö i sänder på plats i raden och slipper därmed gallring.

Ofta pelleteras fröet — man bakar in det i en näringssubstans, så att det har matsäck med sig för de första påfrestningarna".

Weibullsholm hade ställt en talrik och kunnig stab till förfogande för visning och rundvandring i smärre grupper. Dessförinnan berättade företagets vd, Vidar Weibull, hur firman utvecklats från dess start under senare hälften av 1800-talet. Det började med att Walfrid Weibull 1870 började med fröodling jämte förädling av rotfruktfröer. Sönerna fortsatte verksamheten och 1930 bildades ett familjebolag, där aktierna helt innehades av ättlingar fram till 1973 då företaget börsnoterades. F n förfogar man över ca 1500 ha odlad mark. I huvudsak arbetar man med att framställa nya och förbättra gamla sorter av lantbruks-, köks- och prydnadsväxter. För detta används årligen ca 60 ha. Från att från starten ha börjat med att sälja överblivna lantbruksfröer till grannarna har Weibulls i dag utvecklats till ett storföretag i trädgårdsfröer med en årsomsättning på 430 miljoner — varav 80 % inom landet. Liksom Hilleshög ingår man i Cardo-gruppen. Hilleshög har en ungefärlig motsvarande omsättning — varav 90 % i utlandet, vilket gör att dessa båda företag kompletterar varandra på ett utmärkt sätt.

Så tog våra gruppledare fil dr Arvid Nilsson och trädgårdsmästare John Kraft hand om ett par av grupperna. Jag följde den förstnämnde och fick då veta att den 100-åriga pilen och de gamla lindarna vid huvudbyggnaden redan fanns på den gamla bondgården — Weibullsholms ursprung. Genomgången av buskplanteringarna visade bl a *Prunus watereri* (syn. P. sieboldii) med halvfyllda, i ljusrött skinande blommor i långa klasar, *Robinia pseudoacacia* med sitt fina bladverk och sina under blomningen starkt doftande blommor. Tack vare den spretiga grenbyggnaden och det fina bladverket är den ett utmärkt mindre träd, väl ägnat för plantering där man önskar en lätt skugga. Dock bör läget vara väl skyddat då grenarna är mycket sköra. *Sorbaria arborea*, med sina rönnlika blad känns lätt igen på att barken på de unga grenarna och skotten är slät och grön. Fordrar en varm och lugn växtplats. Blommorna är små och vita och sitter samlade i stora men glesa blomsamlingar. *Cornus mas*, som kommer med sina blommor på bar kvist i maj visade här upp sina röda och ätliga frukter. Dessa har en frisk och syrlig smak och är på sina håll i utlandet eftertraktade för sylt- och marmeladtillverkning.

Parrotia persica är egentligen mera en stor buske än ett litet träd och fordrar därför ett tämligen stort utrymme. Med sina läderartade blad, som på hösten antar en vacker gul och röd färgton, påminner den mycket om en bok. Det var också med denna färgkombination som vi nu fägnades. Barken på denna buske har en benägenhet att flagna på samma sätt som hos en platan. *Acer saccharinum laciniatum* är ett vackert parkträd medan *Malus robusta "John Downie"* får representera prynadsäpplena. Det har stora, rosa blommor, som på hösten ersätts med avlånga, mindre äpplen med vacker rodnad. *Ailanthus altissima* (syn. A. glandulosa) är ett upprätt och förhållandevis snabbväxande träd med mycket stora, delade blad och oansenliga, gröna blommor, som dock samlade i stora klasar ger trädet ett egendomligt utseende under blomningen — av många därigenom betraktade som vackert. *Gymnocladus dioicus*, det s k "Kentucky-kaffet" fordrar en mycket varm växtplats mot en husvägg för att ha en chans att utvecklas på ett gott sätt och kan, om det vill sig, då uppvisa oansenliga, vita blommor på ett grenverk, som kan liknas vid en hjortkrona, på vilket stora blad växer fram. Sitt svenska namn har den fått för att frukterna påminner om dem hos Coffea (kaffebusken). *Hippophae rhamnoides* är en buske med silveraktiga, smala blad. Den har små oansenliga blommor som i augusti ersätts av en mängd orangefärgade frukter, som mogna i september. De är syrliga till smaken och innehåller hållbara A- och C-vitaminer. Används också emellanåt för saft- och mosberedning, det senare särskilt använt till fiskrätter. Bör skördas frostbitna. Trivs väl även på sandig jord. *Laburnum x vossii* anses av många som den ofarliga gullregnsbusken. Det är dock en sanning med modifikation. Den *är lika giftig* som övriga gullregnsbuskar, men den är inte lika farlig eftersom den inte utvecklar några skidor, som kan fresta lekande barn. *Cladrastis lutea*, har stora, vackra och fina blad, som ger en skönt gul höstfärg. Vidare visades i busklisten *Cercidiphyllum magnificum*, olika *Syringa-hybrider*, *Betula crispa* och *B. papyrifera* liksom *Corylus avellana tortuosa*, *Acer cappadocicum aureum*, *Populus simonii f. fastigiata*, de senare några exemplar av hög ålder, som därför inte längre visade det pyramidala växtsättet utan hade en breddad krona. *Alnus incana aurea* och *Ulmus montana* (syn. U. glabra), som är lätt att känna igen på att de unga grenarna är glatta medan de äldre har djupt fårad bark.

Annuell-listerna liksom rosariet, där det bl a fanns några nya, marktäckande sorter — "Candy", "Fiona" och "Swany" — korsningar mellan Rosa rugosa repens x wichurana, besågs som hastigast varefter bussarna äntrades. Under färden över en del av Weibullsholms ägor förevisades olika försöksfält.

Från Weibulls, där trädgårdsavdelningen svarar för 1/3 av den totala omsättningen, distribueras årligen

15 miljoner fröportioner och 300 000 rosor.

Man visade även ett lågenergiväxthus under byggnad med dubbelt plastglas och aluminiumspröjsar.. Till detta tas vatten upp från över 100 m djup i marken, som då har en jordvärme på upp till 9°C. Detta vatten får så passera en värmeväxlare där det värms upp till 50°. Detta vatten får sedan värma upp växthuset och får därefter gå tillbaka till jordens innanmäte vid ung +4°.

Den totala ytan vid Weibullsholm är 200 ha varav 65 används till försöksodlingar, vilka dra en årskostnad av 16 miljoner och i huvudsak omfattas av sojabönor, solrosor, majs, luzern, vallväxter (timotej etc.) mm.

Den därpå följande lunchen avåts på Weibullsholm med firman som värd. Vädrets makter var oss också nådiga, ity det denna regnrika sommar (på sina håll) var molnigt men uppehåll.

Färden fortsatte sedan till Ann-Mari och Carl Tornérhjelms Wrams Gunnarstorp. Värden välkomnade och berättade om slottets historia efter det att deltagarna samlats på borggården till tonerna av ljuv barockmusik. Han sade bl a att W-G är från 1400-talet och att det till en början ägdes av ärkebiskopen Jakob Gunnarsson i Lund. Denne behövde dock låna upp en del pengar och som en följd därav förpantades det av denne 1520 till riddaren Hans Skougård. Precis 100 år senare kom det genom gifte i amiralen Jörgen Vinds ägo och denne lät 1633 bygga till W-G. Sonen Holger sålde det sedan 1665 till sin svåger Kristofer Gädda. Under Kasper Johan Berchs ägandeskap kunde Linné vid ett par tillfällen se de nu över manshöga buxbomshäckarna, som planterats där någon gång på 1600-talet. I familjen Tornérhjelms ägo kom W-G genom byte mot Össjö sätesgård och 17 tunnor guld. Arealen är på 3 000 ha, varav 750 ha jordbruk och 2 250 ha skog.

Rundvandringen inomhus visade bl a olika slags parkettgolv med inslag av s k "moss-ek" (ek som legat i en mosse under lång tid och därvid mörknat till nästan svart färg), ett s k "fågel-tak" från 1633, som är ett innertak bemålat med olika slags fåglar. Denna form av takmålning påträffas bara i södra Frankrike. Vidare visades en Mariebergskakelugn från senare delen av 1700-talet mm. Det gamla köket kunde uppvisa ett 100-tal skinande blanka kopparkastruller i alla storlekar, ett antal mässingmortlar, en samovar, tennbägare och aladåb-formar. Hallen och trappuppgångarnas väggar var behängda med hornen av på W-G:s marker under årtiondena fällda älgar och hjortar. Ett av sovrummen visade också en, för inte så länge sedan, påträffad väggmålning från slutet av 1500-talet.

Wrams Gunnarstorp. Buxbomshäckarna från 1600-talet

Parken visade den förut nämnda buxbomshäcken men också en Magnolia av osedvanlig storlek. Buxbomhäckarna har man bekymmer med under vintern då man ofta måste skaka av den därpå liggande snön. En föryngring vågar man sig inte riktigt på än då det är obekant hur de gamla, armstjocka stammarna reagerar för en sådan behandling. Bryter de på nytt? Är det risk att förstöra häcken? Det finns ingen att få ett säkert råd av. Ingen har ju motsvarigheten till denna 350-åriga häckplantering. I parken kunde vi även finna *Metasequoia glyptostroboides*, detta barrträd, som före 1930-talets mitt endast var känt som fossil, samt den enda arten i sitt släkte, *Ginkgo biloba*, ett barrträd med solfjädersformade, bladlika och höstfällande "barr".

Den numera 5–6 m höga avenbokshäcken planterades 1737 och för klippningen av densamma brukas särskilda ställningar, som för detta arbete används under 3 dagar. Parken i sin helhet underhålls på ett förtjänstfullt sätt, för vilket arbete det bara behövs 1,5 man under sommaren. Dagens sista besök gjordes sedan på kaktusodlingarna i Allerum, där trädgårdsmästare Blomcrantz förevisade sina samlingar av ett stort antal suckulenter.

Wrams Gunnarstorp. Lövgång i avenbok

På aftonen avåts en underbar middag på Ramlösa Brunnshotell under angenämna former.

Lördagen den 29 augusti.

Ekebo skogsförädlingsanstalt blev dagens första besöksmål. Där mottogs vi av jägmästare Martin Werner, som berättade att institutionen för skoglig växtförädling startades 1936 på tillskyndan av professor Herman Nilsson-Ehle och att den 2 år senare flyttades till Ekebo. På 1950-talet lades dock lövträdsforskningen ner och numera sysslar man bara med forskning, som berör tall och gran, vilket sker på samma sätt som redogjorts för ovan, dvs genom urval av s k "plustallar".

Doktor Åke Ljunger berättade vid rundvandringen att arvsanlagen är av största betydelse för utvecklingen och kan man genom forskning bidra till att avkastningen i skogsavverkningen ökar med 10 % så innebär detta en inkomstökning på i runt tal 1 miljard.

Det har också visat sig att om 1 moderplanta korsas med 10 olika fäder så är det ändå arvsanlagen från modern som betyder mest. Detta är ett konstaterande efter 10–12 års forskningsarbete.

I skogen förekommer inavel, varför de flesta träden är syskon eller halvsyskon. Av dessa slås de sämsta ut. Därför är det viktigt att finna goda föräldratyper. Men man kan inte flytta goda sådana träd hur som helst. En tall norrifrån t ex kan inte flyttas söderut mer än 2 breddgrader för då ändras vegetationsperioden eftersom den nordligare typen är etablerad till sin växtplats sedan lång tid tillbaka. Detta gäller inte bara tall utan samtliga skogsträd.

Vid försök med björk har det visat sig att *Betula verrucosa,* vårtbjörken är den bästa även om *Betula lutea, gulbjörk,* liksom övriga arter är kraftigare under de första 15–20 åren. *Larix leptolepis* (syn. L. kaempferi), japansk lärk, har en mycket rak stam och är mycket resistent mot kräfta.

På Trolleholm mottogs vi av Gustaf Trolle-Bonde och hans hustru. Slottet är från 1538 medan parken runt detta med sitt lusthus följt Carl Hårlemans ritningar från 1760-talet. Enbart parken är på 40 tld och mycket öppen, på senare tid renoverad av trädgårdsarkitekt Sven A. Hermelin. För — som ägaren uttryckte det — ett stort hus behöver en stor park. I den här finns det få blomrabatter. Detta för att få mera tid över för att sköta gräsytorna, vilken tid dock inte är tillräcklig i förhållande till ambitionerna. I gräsytorna, som kan vara av stort intresse för en "botanist på gräsrotsnivå", finns över 80-talet gräsarter, hitkomna och naturaliserade genom import av gräsfrö från England under tidigare generationer.

Den medhavda lunchen avåts under det gråkalla väderleksförhållandet i ett av egendomens magasin.

Så fortsatte bussfärden mot Lund och den botaniska trädgården där. Först introducerades vi i begreppet "dendrokronologi" av den amerikanske forskaren William J. Callahan, som med egna ord beskriver begreppet så här: "Dendrokronologi är en naturvetenskaplig metod använd för datering av trä. Det är ett synnerligen viktigt hjälpmedel i arkeologiska undersökningar, men ger också viktiga bidrag till klimatologi, etnologi, konstvetenskap, kvartärgeologi, och glaciologi bl a. Metoden utgår från det faktum att ett träd bygger en ny växtring för varje växtår, dvs en ring för varje vår-sommar period. Växten regleras och påverkas av en hel rad faktorer (t ex nederbörd, temperatur, näring mm) som genom deras samspel bestämmer årets ringutveckling. Vid en mätning av ringarna kan man få fram en kurva, ritad efter växtmönstret, som kan jämföras med andra framtagna kurvor av känd ålder, och när och om kurvorna passar med varandra kan

Trolleholm. Trädgårdsutsikt från slottet

trädets fällningsår därmed fixeras, i vissa fall t o m årstiden. Under de senaste åren har metoden använts på flera olika ställen i världen med stor framgång, inte minst på Vedanatomiska Laboratoriet i Lund (mera därom finns att läsa i "Forskning och Framsteg 1980/7").

Under den följande snabbturen i Botaniska Trädgården under intendent Lennart Engstrands ledning fick vi bekanta oss med bl a en 115 år gammal *Ginkgo biloba*, *Cephalanthus occidentalis*, den s k bollbusken, *Corylus colurna*, turkisk hassel och ett över 100-talet år gammal *Quercus ruber*, *Evodia sp.* som är bra för biodlare och blommar sent, *Broussonetia papyrifera*, pappersmullbär, som är en buske eller litet träd, hemmahörande i Ostasien. Har oansenliga blommor och orangeröda frukter. *Koelreuteria paniculata*, som väl endast går på varma och skyddade platser i södra Sverige, där den då kan utveckla små, gula blommor i skottspetsarna ungefär som hos en syrén. En 8 m hög *Syringa pekinensis* imponerade. Där fanns även ett par

Trolleholm. Slottet inom sin vallgrav.

miniexemplar av en av växtvärldens jättar, *Sequoiadendron gigantea*, som fått sitt namn efter en indianhövding. Det största trädet i USA av denna art kallas för "General Grant" och mäter 82 m i höjd och 25 m i stamomkrets. Bara detta träd har en volym på 3 000³. Åldern på ett sådant kan uppgå till 3000–4000 år. Även hos dessa unga träd kunde man märka den mjuka, svampaktiga barken, som därtill är mycket tjock och hos gamla träd kan vara över halvmetern. *Pterocarya fraxinifolia*, den kaukasiska vingnöten, är ett stort träd. Genom täckning med löv på marken runt trädet — som här i Lund — kan man gynna en rotskottbildning, som sedan ger trädet utseende av en jättebuske. *Catalpa ovata* och *Catalpa bignonioides* har blad som spricker ut senare på våren än t o m askens. Ett lätt kännetecken är att blad och knoppar oftast sitta 3 och 3. Blommorna kommer i slutet av juni och är något klockformade och gulaktigt vita. I svalget finns det rödbrunaktiga punkter. Så småningom utvecklas frukterna till långa kapslar med s k indianbönor, vilka dock är oätliga. Den senare arten var här 2-stammig och mellan stammarna hade en naturaliserad rönn självsått sig och vars bär starkt kontrasterade mot katalpans blomning. Tulpanträdet, *Liriodendron tulipifera*, representerades av 2 stora ex, vilka fick utgöra avslutningen på snabbbesöket här. Av dessa två ex blommar det mindre varje år, men gör långt ifrån skäl för det vackra namnet. Hans Landgren avtackade intendent Engstrand för den givande visningen och lika hastig som genomgången varit lika snabbt blev uppbrottet. Bilburna for åt sina håll, tågresenärerna "bussades" till centralen, där tåget nästan stod och väntade. Övriga återvände till Vasatorp, väl medvetna och tacksamma för att ha varit med på de av Elsa och Otto Bennet så skickligt genomförda besöksdagarna i Skåne. För detta utdelades som tack och till minne av besöket Linnémedaljen i silver från föreningen.

Skåne – Bornholm
15–18 juni 1982

INGRID LUNDHOLM

Hur ljuvt att träffa samman med 45 dendrologer en junikväll och sätta sig till festligt bord i Ystad. Vänskap, förväntan. Med fast hand och enligt en mycket väl förberedd plan förde Arne Mittag-Leffler och Helena von Post oss runt en hel dag i sydöstra Skåne. Sedan hade vi en hel dag på Bornholm under dansk ledning.

Skåneturen började vid Ale stenar. Det var strålan-

Helena von Post och kommunalrådet Kaj Larsson planterar dendrologernas Ginkgo i Tomelillas välskötta stadspark. Foto: Arbetet

de sol, svag vind, gräsmark, inga träd. Vi njöt av anblicken av den stora skeppssättningen från vikingatid, den vida havsutsikten, känslan av att vara på väg mot nya upplevelser.

De inleddes med ett kort besök på Tosterup där Gunilla och Jörgen Ehrensvärd bl a orienterade om sina ansträngningar att med rimliga arbetsinsatser hålla parken istånd.

En promenad genom Örups almskog och kalkkärr måste av säkerhetsskäl inskränkas till att vi endast åkte genom skogen, då en storm några dagar tidigare härjat så hårt bland de sjuka almarna. Bilden var beklämmande men som tröst fick vi bese stallet under Kerstin Örups ledning.

Därefter for vi till Tomelillas mycket välskötta stadspark. Kommunen är mycket stolt över denna park, man sköter den mycket väl. En stor grupp av kommunens män mötte oss och hälsade oss välkomna. Ett ginkgoträd hade inköpts och en dendrolog skulle plantera det. Helena von Post, Ystad, gjorde detta med hjälp av kommunrådet Kaj Larsson. Parkanläggningen kom till genom en donation och ett tydligen mycket starkt personligt initiativ för 60 år sedan. Inköpslistor med de priser, som betalats till plantskolan i Välshög, finns kvar, och de visar, att mängder av träd och buskar planterades. Även då planterades en *Ginkgo biloba*. Trädet är märkligt, då det nu bara lever kvar en enda art av ett tidigare stort släkte. Det ser ju lövträdslikt ut, bladen platta i två lober, men det är en nakenfröig växt, släkt med barrträden. Det härstammar från Kina och har där sen utminnes tider planterats kring templen. Fröna är ätliga, virket värdefullt och bladen avger ett ämne som skyddar trädet mot eld. Ginkgo trivs bra i Lund, skapligt i Bergianska trädgården och det finns också i Uppsala botaniska trädgård men har svårt där. Det trivs och växer vackert i en privat trädgård på södra Gotland.

Vår botaniska ciceron i Tomelilla var Sigvard Nilsson från Sövestad. I parken finns olika Ulmus, Quercus, Populus och Salix-arter. *Salix tristis* hänger vackert över fiskdammen. *Styrax japonica* med mjuka blad blommande med vita små klockliknande blommor. Den kan klara sig på skyddade ställen i Sydsverige i god jord. Här finns också ett stort exemplar av *Fagus silvatica* f. *heterophylla*, där man kan se grenar med hela blad på samma träd som de flikiga. Detta iakttog vi på flera ställen i Skåne. Vi slet oss från parken för att hinna äta. Men vi måste återvända ett annat år och se, hur Ginkgon trivs.

Efter lunch for vi till Krageholm och blev mottagna av greve Claes Piper. Slottet byggdes 1510 som en försvarsanläggning med stora kanaler med friskt vatten. Inne i slottet beskådade vi det vackra kapellet och fick beundra originalritningarna över parken, varvid vi insåg varför Linné blev så imponerad av Krageholms lustträdgård — "en av de präktigaste i Skåne". Trädgården har kvar mycket av den ursprungliga planläggningen med prydnadsfyrkanter och kastanjealléer. Vi såg också på stora exemplar av *Populus alba* f. *canescens*, gråpoppel. Det var regn, men vi travade lyckligt på. I Arnes tack för besöket instämde alla med beundran för det fina arbetet att upprätthålla en stor gammal trädgård och park.

Färden gick tillbaka till Ystad, där vi gjorde en rundvandring in i den rikt smyckade S:ta Mariakyrkan och genom den gamla stadskärnan, som är mycket pietetsfull restaurerad, Brahehus, Änglahus, tegel och korsvirke, trätrappor, stensatta gångar — idyll.

Nästa morgon vaknade vi på vårt hotell i Rönne på Bornholm till sol och vind. Bussen förde oss till Nylars rundkyrka. Kyrkan studerades och vi bänkade oss till orgelmusik och psalmsång. Sedan kom vi till Allmindingen och Segenarboretet. Det blev träd och trädanvändning under ledning av professor Johan Lange, så att dendrologer från det skogrika Sverige häpnade. Professor Lange demonstrerade tre olika avdelningar för oss. Först gick vi igenom arboretet och såg på arter. Här återges Langes artlista:

BORNHOLM 1982

Lister over vedplanter i de største samlinger

I. Segen i Almindingen

Nord for landevejen

Ginkgo biloba
Sequoiadendron giganteum 2 stk.
Abies veitchii
Tsuga diversifolia
Laburnum alpinum
Chamaecyparis nootkatensis
Picea orientalis

Syd for landevejen

Abies holophylla
Pinus contorta
Castanea sativa
Fagus sylvatica atropunicea
Salix caprea
Abies procera
Ulmus carpinifolia
Cryptomeria japonica

Padus virginiana
Amelanchier spicata allé
Prunus avium
Picea omorika
Picea sitchensis
Picea jezoensis 5 stk
Picea orientalis
Thuja plicata
Chamaecyparis pisifera 2 stk
Picea omorika
Picea asperata
Chamaecyparis obtusa
Amelanchier spicata

Tsuga diversifolia
Platanus acerifolia
Tilia platyphylla
Ulmus glabra
Tsuga sieboldii
Tsuga diversifolia 4 stk
Cotoneaster bullata
Acer tetramerum
Malus sargentii
Metasequoia glyptostroboides
Picea sitchensis x omorika (?)
Thujopsis dolabrata
Betula papyrifera
Thamnocalamus spathaceus
(= Sinarundinaria murielae)
Cercidiphyllum japonicum

Därefter demonstrerades en viktig specialisering i danskt skogsbruk "pyntegrönt och julgranar". Med pyntegrönt menas dekorationsgrönt, som framför allt användes på vintern till kransar och till prydnad vid jul. Mindre mängder av tex cypress används året runt. Till pyntegrönt används både *Abies nordmanniana*, *nobilis* och *procera* (Nordamerika). Den sistnämnda känns bl a igen på grapefruktlukten. Till julgranar används nästan bara *Abies nordmanniana*. Pyntegrönt-odlingen fick ett uppsving på 1960-talet och Danmark är ledande på detta område i Europa. I Danmark klipps årligen 27.000 ton grangrönt, varav huvuddelen exporteras. Klippningen kan börja 15 år efter planteringen. En duktig klippare kan ta 1.000 kg/dag och arbetslönen är lägre än i Sverige. Det gäller att klippa lagom på varje träd så att produktionen fortsätter. Klippningen sker i oktober–november för julen. Man räknar med att på ett hektar skärs 8.000 kg grönt/år och efter 4 kr/kg blir det 32.000 kr brutto. 1981 var exportvärdet för pyntegrönt och julgranar i Danmark 120 milj kr, vilket utgör mellan 20 och 25 % av skogsbrukets samlade produktionsvärde i Danmark. En prognos säger att den producerade mängden av pyntegrönt och julgranar fram till 1987 kommer att bli 2–5 gånger så stor som dagens produktion. Danska julgranar säljs till Frankrike, Holland och framför allt till Tyskland. Även Sverige köper granar från Danmark.

Den tredje avdelningen, som professor Lange demonstrerade, var ett stormfällt område, som man lämnat utan att röja såsom ett vetenskapligt experiment. Boken har ej funnits så länge på Bornholm. I slutet av 1700-talet hade ön endast få träd. All skog har sedan planterats. Boken planterades alltså för c:a 200 år sedan. 1967 fälldes en mängd lövträd i en väldig storm, 100.000 m² förlorades, varav det mesta var bok. Två hektar lät man ligga och studerar nu återväxten. Inga resultat är publicerade ännu.

På rundturen genom Allmindingen såg vi en hel del sjöar och myrar, vackra promenadstigar och en del egendomliga företeelser. Vi stannade och beundrade "sjumastaren", som är en sitkagran, som lagt sig ner och skickat upp sju pelarlika stammar med gröna kronor.

Efter en förtjusande god och munter lunch inom Allmindingen tog bussen oss till arboretet i Bolsterbjerg, där vi såg många intressanta saker. *Staphylea pinnata*, liljekonvaljbusken, mötte oss i full blom. *Fraxinus ornus*, mannaasken, var full av vita väldoftande blommor. Humleboken, Ostrya sp., hade bruna hanhängen. Imponerande var den turkiska eken med de djupt flikiga stora bladen. Här återges Johan Langes lista över vedväxter i Bolsterbjerg.

BORNHOLM 1982
Lister over vedplanter i de største samlinger

II. *Bolsterbjerg*

Aesculus parviflora
Rosa rubrifolia
Euonymus europaeus
Thujopsis dolabrata
Taxus baccata
Chamaecyparis lawsoniana
Picea abies
Picea sitchensis
Picea jezoensis
Thuja occidentalis 'columnaris'
Ilex aquifolium
Pinus cembra
Pinus ponderosa

Ginkgo biloba
Magnolia soulangiana
Acer campestre
Staphylea pinnata
Chaenomeles superba
Deutzia rosea
Ulmus glabra 'exoniensis'
Hydrangea paniculata
Amelanchier laevis
Kolkwitzia amabilis
Carpinus betulus
Cunninghamia lanceolata
Chamaecyparis pisifera
Juniperus squamata v.meyeri
Chamaecyparis lawsoniana 'lutea'
Cryptomeria japonica
Abies concolor
Picea glauca
Abies alba
Quercus cerris
Pinus cembra
Ostrya sp.
Fraxinus ornus
Aristolochia macrophylla
Prunus triloba dårlig
Castanea sativa
Chamaecyparis pisifera 'squarrosa'
Picea orientalis
Abies procera
Quercus borealis
Castanea sativa
Acer campestre
Torreya californica
Corylus colurna
Liriodendron tulipifera

En stor tostammet *Picea abies* måler i stammeomfang (neden for forgreningen) 308 cm

Hammeren är en granitklippa, som reser sig 82 m upp ur Östersjön och är klädd med ljunghed. Strax söder därom högt uppe på en klippa ligger Hammershus slottsruin. Vi vandrade upp mot de mäktiga stenmurarna; vägen är nött av många vandrande turister. Turistmålet är slottet, där ärkebiskopen i Lund en gång på 1500-talet härskade och kunde visa sin makt i fejd mot Danmarks kung, som bara ägde en fjärdedel av Bornholm. Slottet har sedan varit en stark fästning, ett säkert statsfängelse, en förfallen ruin och nu är det ett restaurerat turistmål inom ett naturskyddat område.

Så stannar vi upp vid en liten damm. Se där växer kalmusrot, *Acorus calamus*. Vilken klang i namnet, vilken aromatisk doft! Detta är en medicinalväxt, vars kraftiga långa jordstam använts sen forntiden, som den snabbe krigaren Djingis Khan fört västerut till Turkiet från östra Asien. Kalmus är en drog, som man trodde hjälpte mot epidemier t ex kolera, om man flitigt tuggade på den. Den kan också pigga upp matsmältningen.

Brooklyn Botanic Garden

KJELL LUNDQUIST

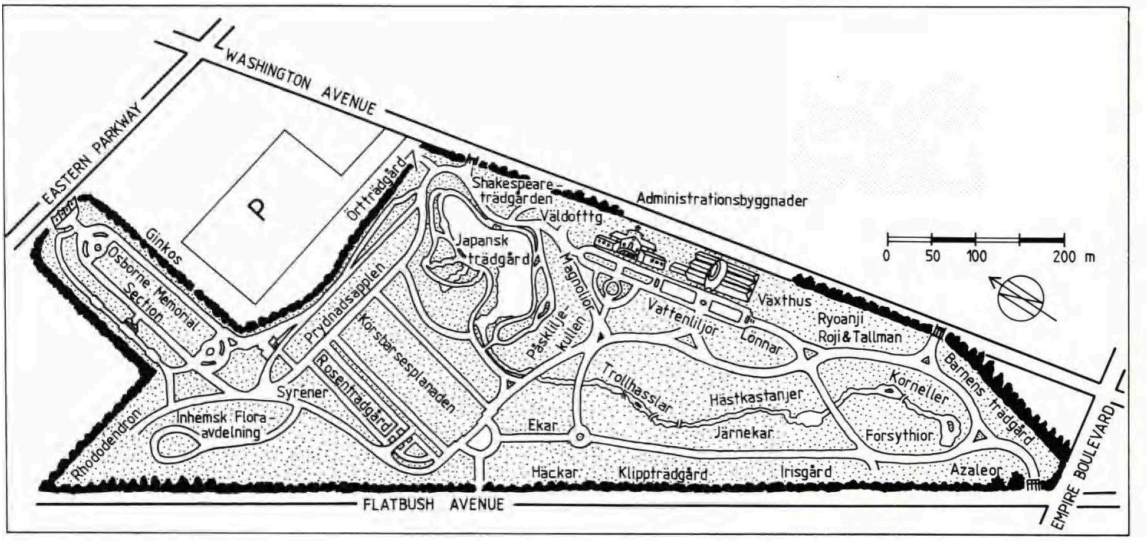

Karta över Brooklyn Botanic Garden

"Vetgirigheten skall lämna företrädet åt skönhetskärleken och lärdomen åt finkänsligheten", denna John Ruskins (1819–1900) viktiga och med stor erfarenhet framförda devis kan utan hycklande men med erkänsla anslås Brooklyn Botanic Garden och beskriva dennas närmade till växtmaterialet.

Brooklyn Botanic Garden (BBG) ligger i New York i, vilket hörs på namnet, stadsdelen Brooklyn i direkt anslutning till Prospect Park. Den med murar, häckar, staket och frodig vegetation avgränsade anläggningen är ointaglig och uppmärksammas föga utifrån de kraftigt trafikerade Flatbush och Washington Avenues, Eastern Parkway och Empire Boulevard. Utanför parken är larmet från gatorna och oväsendet från bärbara stereoapparater nästan outhärdligt och folkvimlet är, som genom en fortsättning från Prospect Park, oöverblickbart och bedövande.

Som ett annat land, som en oas i stadsdelens hetsiga trafiköken ligger så BBG. I trädgården råder ett bestämt och bevakat förbud mot alla bandspelare och radioapparater, mot hundar, cyklar, instrument och bara fötter och mot alla former av mat, dryck, lekeller fotoredskap. Parkvakter vid anläggningens ingångar kontrollerar noga detta. Kontrasten mot "den andra sidan" blir genast märkbar och påtaglig. Här är lugnt trots gott om folk, rent, tyst och välordnat.

BBG är av många anledningar en intressant botanisk trädgård. Förgäves har jag som landskapsarkitekt runt om i landet samt även i Norden m fl platser sökt den förening av den botaniska vetenskapen och av trädgårdskonsten som borde vara möjlig i en botanisk trädgård; dvs de fruktbara uttryck av såväl rik tillgång på främmande växtmaterial som sakkunskap och erfarenhet vad gäller odling och anläggning som potentiellt ligger i kombinationen. Mina förväntningar har dock oftast kommit på skam.

Skiljelinjen mellan den "for nytte eller lyst" gestaltade parken och den botaniska trädgården i dennas inskränkta bemärkelse är i de flesta fall skarp. I parken behandlas växtmaterialet, de enskilda arterna, styvmoderligt och utan egenintresse och i den botaniska trädgården aktar sig noga systematiker och morfologer för att räta ut linjer eller komponera. Den botaniska trädgården är för den senare en växternas kaserngård med ständig avlämning i släkt-, art- och varietetnamn.

BBG bryter det mönstret. Parkens anläggare och förvaltare har med goda utfall lyckats med konststycket att balansera den botaniska vetenskapens krav med anläggningskonstens. Systematiken och artgrupperna har fått ge avkall på kvadrater och fullständighet i varje fall och gestaltningen har anpassats till

växtmaterialets förutsättningar — på ett lysande sätt. Först när botaniken i sina egna anläggningar, till förmån för konsten, fås att pruta på sina krav och först när ett förhållande mellan bitarna "vetenskap" och "konst" på säg 50–50 eller 40–60 uppnåtts kan egentligen också varje växt till fullo beskrivas, värderas och förstås. Vetgirigheten skall lämna företrädet åt skönhetskärleken och lärdomen åt finkänsligheten — Brooklyn Botanic Garden uttrycker den ambitionen. Ett fortsatt arbete i den traditionen borde vara en självklar uppgift för varje landskapsarkitekt i Sverige.

Ovanstående karta visar grovt hur BBG är disponerad. Ett mjukt och storvågigt huvudgångsystem löper runt parken. Centrum och hjärtpunkt utgöres av sjön i den japanska trädgården. I parkens lågpunkt fortsätter sjön ut i en bäck med flera mindre små sjöar. Den delar parken men ger den också liv och svalka i hela dess utsträckning. I nära anslutning till Washington Avenue ligger parkens växthus, dess affärer för trädgårdslitteratur mm samt de administrativa byggnaderna.

Jämförelsen jag nu gör är vansklig och saknar egentlig relevans men ligger nära till hands. Hela BBG kan liknas vid en sen 1700-talsanläggning, formupplöst i tidens anda men med mer eller mindre manifesterande formelement kvar. Dessa ligger endera lösryckta ur sina tidigare sammanhang eller kopplade till slottet, corps-de-logiet, där administration, förvaltning och växthus nu är inrymda. Byggnadernas närmaste omgivning är i högsta grad formal. Här finns omsorgsfullt hållna perennrabatter med färger som väl korresponderar med byggnadernas fasader och med de väl klippta och ornamenterade inramande häckarna. Här paraderar magnolior och vattenliljor i dammar och bassänger och här ligger parkens ljuvliga "väldoftsträdgård" som i ett kvarlämnat renässanskvarter.

Åt söder löses kompositionen upp och i den "engelska" anläggningsbiten grupperar sig längs med bäcken i växlande vildhet trollhasslar, ekar, järnekar, kastanjer, lönnar, forsythior och korneller. Det är ingen engelsk park, kompositionen får tåla släktenas krav på samgruppering men den icke växtkunnige bedrages lätt. Längst i söder återfinns så en i avgränsning och utförande mycket enkel irisgård som emellertid genom sin kompakthet och färgprakt gentemot de översvallande dunkla lövmassorna slår an en skönhetssträng och betager — och detta just genom den systematiska ansamlingen och ambitionen. I den södra delen ligger också den populära "Childrens Garden" där spännande plantor av främst köksväxter odlas men också vackert blommande växter och sådana med originellt utseende. För den från söder kommande öppnar sig parken med ett hav av azaleor.

Väster och norr om den japanska trädgården kring sjön ligger några tidigare omnämnda formala anläggningsbitar utan till synes något sammanhang vare sig med varandra eller med parken i övrigt. Delarna är i sig dock så sköna att bristen på sammanhang må vara förlåtet. Det våghalsiga stycket som BBG gett sig in på har parken i allt väsentligt gått i land med. Detta, att förutom att gestalta en botanisk trädgård med hänsyn till systematiska krav också ordna, gruppera och fylla ett stort antal i den stora trädgården ingående mindre trädgårdar eller anläggningar som både skall fungera i sig och i förhållande till helhetsdragen, med bibehållna botaniska värden.

"Körsbärsesplanaden" är en av parkens största enskilda attraktioner. Träden står här samlade i två dubbla alléer som vetter mot sydändans bassäng. Denna del är den enda i trädgården som är upplåten för promenerande på gräsmattorna och för rast eller vila under de japanska körsbärsträden. Under blomningen i maj torde folk i tusental vallfärda hit att möta våren — en praktfull manifestation. Varför anläggs inte något dylikt i Sverige?

I nära anslutning till körsbärsesplanaden ligger en annan trädgårdspärla, Cranford Rose Garden. Inhägnad i trävitt med spaljéer, pergolor, portar och staket och bevuxen med buskiga och klängande rosor i alla färger och nyanser bildar rosenträdgården ett eget och väl frånskilt rum. Rosengården öppnar först i mitten av juni månad då prakten av blodröda, rosa, snövita och gyllene kaskader börjar yppas. Den ädla rosen — "orientens krona" — vittspridd över hela världen, besitter en sällsam kraft. Odlad i rosarier, i sina egna trädgårdar, som enda art och hjälpt, upplyft och formad får den till fullo möjlighet att utveckla all sin inneboende skönhet. I rosengården råder den sensuella men nyktra väldoften, där kan ögat nå fullkomnad fägnad och läppar och tunga smaka sann sommar. Rosarier är inte längre blott adeln förunnade men dåligt utnyttjade är ändå möjligheterna till deras spridning. Gärna får Cranford Rose Garden's mästarhand omärkligt styra vid iordningställandet av Fredriksdals rosengård i Helsingborg, då denna nu äntligen beslutats.

I parkens västligaste hörn, bortom backarna med purpuräppelträd och påskliljor och bortom de massiva doftcentra av syrén som rosengården omges av, finns den vilda florans repliområde. Med önskad tydlighet visar den i anläggningen ingående lokala växtligheten också anläggarnas ekologiska medvetenhet och ambi-

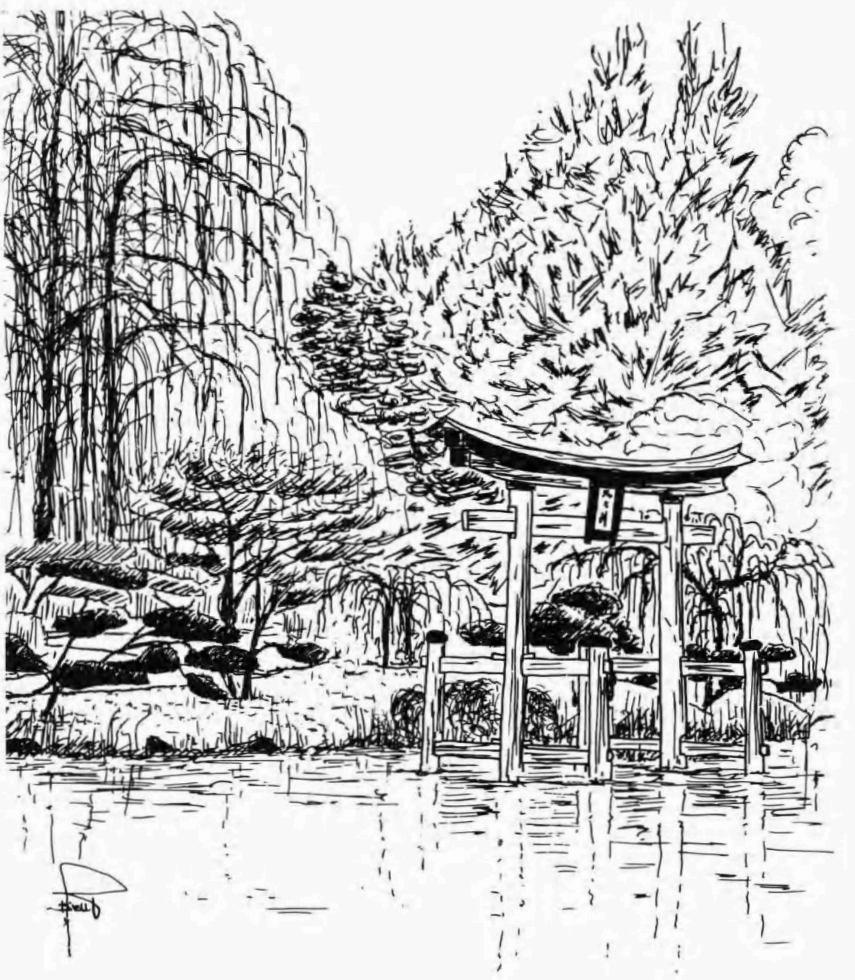

Torin i "the Hill-and-Pond Garden" i BBG

tion att mitt i New York's radiärt flermila stenöken spara ett stycke natur, såväl för botaniska studier som för jämförelser med de anlagda naturtyperna. I delar har man också gått de vikarierande arternas ärenden och med både effektfullt och trolskt resultat "förskönat" det enbart vilda.

Om ovanstående rader kan sägas att de främst riktar sig till dem som ej själva besökt BBG. Kännaren ser nog deras rapsodiska drag och vet att mycket mer är att förtälja om såväl växtmaterial som anläggningsdelar. Han undrar varför "the Osborne Memorial Section" ej beskrivits och varför inte parkens tre drottningblommor — *Cornus kousa, Crataegus uniflora* och *Chionanthus virginicus* — närmare lovprisats. Dock ges här inte utrymme till en noggrannare presentation annan än av de japanska trädgårdar och element i BBG som gjort den världsberömd.

JAPANSKA TRÄDGÅRDAR

Intresset för japansk trädgårdskonst och för japanska trädgårdar har ända sedan de blev tillgängliga för västerlänningen varit stort. Inte är det mindre i våra dagar och framför allt inte i USA där nu en våg av "japaneseri" inom trädgårdskonsten drar fram. För all del, den har hållit i sig länge men det är först på senare tid som den nått allmänheten och påtagligt kommit att influera nyanläggandet av i första hand villaträdgårdar — på gott och ont.

Utan tvekan är det så att den japanska trädgården — eller rättare trädgårdarna då "stilarna" är flera — har oändligt mycket att tillföra våra trädgårdar och framför allt vårt sätt att se på trädgård.

Den japanska trädgårdskonsten har tusenåriga anor och traditionen är i många fall obruten. Dess symboliska formspråk är både subtilt, sofistikerat och raffine-

rat och trädgårdarna snarare kräver än lämpar sig för små till mycket små rum eller ytor. Den japanska trädgården är en form- och innehållsmässig enhet som skall fungera både så att den gagnar ett kontemplativt liv och att vunna insikter leder till dess omgestaltande och förfining. Viktigast av allt i den japanska trädgården är alltså den filosofiska och religiösa överbyggnaden, en ur trädgården kompromisslöst outbrytbar del.

Visst kan de japanska trädgårdarnas anläggningsprinciper, dess tekniker och attribut användas i västerlandet. En befruktning av våra trädgårdars både form- och idémässiga innehållslöshet kan säkert ske. Tyvärr kommer med stor sannolikhet de högre begreppen och den kulturhistoriska bakgrunden att lämnas kvar i Japan eller tappas bort på vägen. Kvar blir till slut i amerikanarens bungalowanläggning endast en nygjuten snölykta i betong, lite dvärgbambu och en för dyra slantar inköpt "bonsai-tall" — pittoreska och i bästa fall fanstasieggande inslag.

Det senast skrivna gäller dock inte BBG. Den botaniska trädgården i New York kan utan överdrift sägas vara de japanska trädgårdarnas Mecca i östra USA. BBG har nämligen sett det som sin uppgift att tolka och förklara japansk hortikultur och trädgårdskonst för engelskspråkiga läsare över hela klotet. Japanska trädgårds- och landskapsarkitekter samt botanister är och har ständigt varit knutna till BBG, dels som gestaltare av och rådgivare vid anläggandet av parkens olika japanska trädgårdar, dels i undervisningen som förmedlas och dels som författare i de handböcker som BBG kontinuerligt ger ut. I slutet av artikeln finns adressen till BBG och en både viktig och värdefull litteraturanvisning.

Brooklyn Botanic Garden innehåller fyra stycken japanska trädgårdar, alla olika och representerande skilda stilar. Anläggningarna har tillkommit under lång tid, från början på seklet till fram på 60-talet. Under samma tak återfinns de yngre — *Ryoanji Temple Stone Garden, Roji Garden* och *Tallman Memorial Dwarf Plant Garden* — medan den äldsta — *the Japanese Hill-and-Pond Garden* — ligger avskilt. Den senare är BBG:s största enskilda anläggning och sammantaget utgör de japanska inslagen en av tyngdpunkterna i parken.

De tre förstnämnda anläggningarna skulle om utrymme funnits var och en behandlats i en artikel av ungefär dennas omfattning. De är nämligen var för sig representanter för de viktigaste uttrycken som den japanska trädgårdskonsten tagit sig genom århundradena: kopian av den 500 år gamla sand- och stenträdgården vid Zen-templet i Kyoto, Roji — teträdgården, den ytterligt förtätade och förfinade "daggiga gången" från 1500-talet med teceremonimästaren Rikyu som främsta namn och slutligen samlingen av naturliga dvärgexemplar av lignoser som tillsammans med begreppet "bonsai" — att odla och tukta dessa — är så intimt förknippat med Japan.

The Japanese Hill-and-Pond Garden i BBG gestaltades och anlades av japanen Takeo Shiota under åren 1914–15.

Den traditionella "Hill-and-Pond — trädgården" har mycket gamla anor i Japan och daterar sig tillbaka minst 1.500 år. Den har blivit mycket uppskattad även i västerlandet — förmodligen då konstens domineranде idé är att skapa sköna landskap, företrädesvis i miniatyr. Även om inte vi i väst har del i den symboliska innebörden av trädgårdens talrika historiska attribut, så att vi till fullo kan förstå och uppskatta skönkonsten, är dock tillräckligt mycket allmängiltigt eller universellt för att behaga eller engagera.

Den klassiska Hill-and-Pond-trädgården är dock inte någon helt enhetlig typ av trädgård. Mer korrekt vore att hänföra den till en grupp av "förtätade landskap" som ursprungligen utvecklats ur det medeltida Kinas trädgårdar avsedda för promenader och båtfärder. Så återfinns som en följd härav alltid vattnet — dammen och vattenfallen eller deras symboler — i de japanska trädgårdarna.

Medan trädgården i BBG både är gestaltad för en promenad runt dammen och för ett stilla betraktande i utsiktspaviljongen, finns de trädgårdar med samma ursprung som endast erbjuder ett "förtätat landskap", om än extra skönt, utifrån vissa viktiga och utvalda betraktelsepunkter — sk "shukukei". Flera av de senare har vad man skulle kunna kalla "lånade bakgrunder", dvs fonden utgöres av att avlägset men äkta natursceneri.

Den japanska förtätade landskapsträdgården har som nämnts en mycket lång historia. Den har kontinuerligt utvecklats och förädlats genom århundradena. Vissa begrepp har alltid varit bärande och flera idéer, tankar och syften har alltid varit närvarande i trädgården: "naturen som ideal", "ron och stillheten som mål" och "skönheten som resultat". Men det var först på 1100- och 1200-talen som trädgården fick sin egentliga filosofiska och religiösa djupdimension genom zenbuddhismens präster. Dessa intresserade sig åtskilligt just för trädgårdskonsten och blev i många fall också mycket skickliga gestaltare och anläggare. Med dessa förstärktes också den med den japanska trädgården oupplösligt förknippade filosofiska symboliken. I trädgården kommer denna till uttryck inte bara i och genom de naturliga elementens markering, renodling

och inbördes gruppering utan också genom den rika floran av karaktärer som helt är av människohand. Nedan redogöres för ett par av dessa.

The Hill-and-Pond Garden, kanske 400 x 300 m stor, utgår från en liten sjö i mitten och i ena kanten av anläggningen. Det är hela tiden i brytningen mellan elementen — växtligheten, vattnet och klipporna — som trädgården uppkommer. Dammens form härrör från det kinesiska tecknet för "hjärta" eller "själ" — "shin". Dess subtilt gestaltade avsmalnande form ger i parken upphov till ett maximum av speglande föremål och skuggor i vattenytan. En sällsam överensstämmelse mellan en form och dess innehåll.

Naturen — naturen i sig — är idealet för denna form av trädgård som också i stort hämtar sina symboler härifrån. Den japanska trädgården vill vara en "spegel av naturen". Den vill fånga den eller ännu hellre överträffa densamma i skönhet. Ro och stillhet är målen. Trädgården är och skall vara en plats avskild från vardagen — för eftertanke, återhämtning och meditation. Vattnet är då en omistlig del. Såväl dammens lugna evighetsyta som de små vattenfallens och bäckarnas livgivande porlande, som överröstar utifrån kommande och ovidkommande ljud.

Bakom valet av växter ligger en dämpad smak. Inga skarpa, skärande färger är tillåtna, inga bländade eller stickande inslag får störa betraktarens koncentration eller rubba helheten. Dessa "enfärgade" trädgårdar är ofta helt utan blommor. Det är dock inte ovanligt att finna enstaka blommande träd eller buskar. Så hittar man i BBG under tidig vår de första blommorna på aprikosträdens kvistar. Strax därefter blommar de japanska körsbärsträden och alla azaleor. Hängande blomklasar av blåregn pryder vattenfall i maj och vid midsommartid blommar enstaka grupper av iris i strandkanten.

Det är så främst genom att låta naturen komma till uttryck i miniatyr som japanerna uppnår tjusningen med och behaget i sina trädgårdar. Skönhet är resultatet. Varje sväng på stigen skall erbjuda besökarna en ny vy — en förtätad bild — att behaga ögat och lugna anden. Förnimmelsen av ett fullständigt landskap nästan inom ens räckhåll fås — förutom genom användandet av både sten, vegetation och vatten — genom en synnerligen konstfull beskärning. Buskar ges rundade former som för tanken till små kullar och andra beskärs så att deras lövmassor liknar moln. Tallar tuktas ofta så att de skall se små, gamla och vindpinade ut.

Symboliken i den japanska trädgården nämndes ovan i förbigående vara långt driven. Detta gäller inte bara

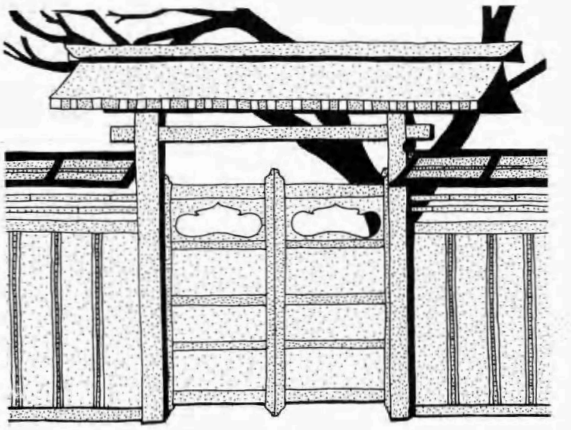

de naturliga byggnadsmaterialen och användandet av dessa utan också av de helt antropogena. Dvs de som utgör kulturens kröningsbidrag och som inte ger sken av att vara natur utan istället kontrasterar mot den.

Här kan det vara på sin plats att framhålla skillnaden mellan den "engelska" och "japanska" trädgården. Trädgårdskonsterna har det gemensamt — vilket står helt klart — att de båda betonar bevarandet av landskapets naturliga skönhet. Men medan den engelska trädgårdskonsten tillför landskapsbilden konstlade element (konstlade i den bemärkelsen att de inte är naturtrogna eller funktionsgivna) för att komplettera det som saknas i den — allt för att stegra och förhöja landskapets värde — så används i den japanska trädgården olika naturmaterial som träd, klippor och jord för att istället skapa ett annat — men idealt — landskap i miniatyr.

Att stenar och klippor symboliserar och ger en stark förnimmelse av stillhet, tidlöshet och stabilitet kan de flesta människor ana. Klipporna är också betydelsefulla inslag, kanske de viktigaste, i de japanska trädgårdarna. De ger dessa ett skelett, deras styrka och egenart. Att japansk plommonblom representerar mod, bambu hållbarhet och tallen ett långt liv, kan den oinvigde däremot inte med självklarhet förstå.

"Alla som kommer till Japan för första gången, antingen med flyg eller båt, överraskas av att tallen dominerar landskapsbilden. Senare finner de att det

är på samma vis också i den japanska trädgården" — skriver min lärobok. Tallen och japanen är intimt sammankopplade. Tallen angår alla och finns överallt. Dess städsegrönhet jämte förmågan att motstå naturens hårda krav — främst de årliga tyfonerna — och dygden att trivas och klara sig på karga och näringsfattiga växtplatser, har utvecklat en mycket stark känsla för tallen hos japanen i gemen. Tallen är långlivad såväl i naturen som i trädgården. Den symboliserar alltså ett långt — evigt — liv.

Graciösa, "gråtande" träd med sirliga grenar upprätthåller och förstärker känslan av ro och stillhet i trädgården. Våra sk pendula-former spelar en viktig roll. Växtmaterial i övrigt är varierat. Barrväxter — *Cryptomeria, Pinus, Juniperus, Chamaecyparis, Cycas, Pieris* m fl — blandas med städsegröna — *Quercus, Ilex, Kalmia, Rhododendron* — och lövbuskar och -träd — *Acer, Prunus, Magnolia, Deutzia* och *Corylopsis*.

Den enskilda arten är dock av underordnat intresse. Helheten och uttrycken i en Hill-and-Pond-trädgård får inte kollras bort i ett dilettantiskt artsvärmeri. (På ett helt annat sätt förhåller det sig emellertid i de senare Roji-trädgårdarna — teceremoniernas trädgårdar). Individen ägnas däremot ett säreget intresse både i utplacering, symbolik och skötsel och visst kan man säga att arten därför är av betydelse. Men generellt gäller att visa en återhållsamhet mot antalet växtarter och ett extravagant användande av dessa i de monokromatiska trädgårdarna. I stället skall de subtila uttrycken nås genom en raffinerad utplacering av växterna och genom kontrastverkan. Eller för att använda den tidigare föreståndarens för BBG egna ord — "en balanserad asymmetri". Tänk på det!

De helt kulturutformade elementen eller karaktärerna i trädgården är flera. Vid ingången finns — som tidigare var brukligt — ett litet vänthus. Traditionellt är det utformat för att hysa fem personer. Här var det meningen att gästerna skulle sitta ned och betrakta parken i väntan på att värden blev färdig att ta emot. Vanligtvis var trädgården från ett dylikt vänthus bildmässigt tillrättalagt på ett skönt sätt, varför väntan mer var en symbolisk konstpaus än en tvungen akt som en följd av att värden inte var färdig.

Utsiktspaviljonen i BBG representerar värdfolkets bostad. Härifrån har man också den bästa utblicken över anläggningen. Stor möda har lagts (och lades alltid) på sambandet mellan ute och inne, på samspelet mellan bostad och trädgård.

Torin — vilket betyder "porten till himmelen" — visar närvaron av ett tempel strax intill. Den står ute i vattnet i dammens bredaste parti nedanför kullen på vilket Shintotemplet är beläget. Inskriptionen med de japanska tecknena som härrör från mans-, sol- och månfigurer bär betydelsen "stor upplysande gudomlighet".

Det är huvudsakligen i Shintoreligionen — som var förhärskande i Japan innan buddhismen (Zen, Jodo m fl grenar) gjorde sitt intrång — som symboliken mellan andliga och världsliga ting har sitt ursprung. Shintokulten grundades på naturdyrkan. Varje sak som var föremål för aktning eller respekt — världsligt eller andligt, dött eller levande — var en gudomlighet (kami). Städsegröna växter blev symboler för ett långt — evigt — liv, medan blommorna representerade dagsländelika, förgängliga ting. Blomningen var snabbt övergående — blommornas liv för kort — för att blommande växter skulle kunna användas för att ge trädgården bestående värden. Templet på bilden intill är tillägnat Inari, växtlighetens och skördens gud.

Till vattenträdgårdarna hör flera olika hjälpmedel eller karaktärer. För att komma över bäckar i anläggningen och vikar på dammen behövs broar och gångstenar. Bara konsten att lägga ut, gruppera och ordna gångstenar skulle vara värd en egen mässa. Kort kan anföras att de används både på grund av sin naturliga charm — vi har att göra med ordentligt stora och kraftiga, flata stenblock — och sin praktiska betydelse — de är enkla, eviga och underhållsfria.

Broarna är oftast elegant, konvext svängda. På så sätt reflekteras de på bästa sätt i vattnet under. I BBG heter bron "Trumbron" och leder till den större ön —

"Sköldpaddsön" — som har formen av en sköldpadda.

Vattnet och dess betydelse har jag tidigare berört. Mycket, mycket mer kan sägas därom. Vattnet i den japanska trädgården (och inte bara där) är i både

bokstavlig och symbolisk bemärkelse en nödvändighet. Vatten är liv, evig förnyelse, återfödelse. I BBG finns fem stycken vattenfall med ekogrottor bakom. Ljudet av fallande vatten, av vatten i rörelse, förstärks och bidrager till känslan av rofylldhet och vila — paradoxalt nog.

Stenlanternor som trädgårdsattribut har inte nämnts tidigare. Ursprungligen har dessa använts som offergåvor åt Buddha eller åt någon annan gudomlighet. Genom århundrandena har de utvecklats på olika sätt och många skiftande stilar har uppkommit under olika epoker. Som element i den japanska trädgården har de emellertid funnits mycket länge. Att närmare gå in på variationen, utformningen och symboliken skulle föra alldeles för långt. En typ skall dock omnämnas — den flattoppade lyktan. Formen, som avsiktligt givits lyktan för att snön under vintermånaderna skall lägga sig på denna, har nu blivit en av de mest populära och också en av de mest attraktiva att skaffa.

Med dessa karaktärer och den korta beskrivningen av dem vill jag sluta min artikel om the Hill-and-Pond Garden i BBG. Trots uppsjön av olika attribut och element i trädgården (uppräknandet skulle kunna fylla flera sidor), trots subtiliteterna i den minsta detaljens handhavande och trots den flödande symboliken rubbas inte helhetsintrycket av kraftsamling, enkelhet och fridfullhet för betraktaren. Däremot görs det vid varje ansträngning till upplösning så mycket rikare.

Trädgården "bär" och friden bevaras trots en konstant och stor besökandeström vilket måste tas som bevis för att Takeo Shiotas mästerverk var kronan på hans verksamhet. Nu är denna trädgård jämte Ryoanji Temple Stone Garden också förklarade som "National Treasures".

Trädgården i BBG kan tas som ett utmärkt exempel på en konstnärs eller gestaltares förening av ett mycket starkt genomlevt inre koncept — en äkta känsla och ett ärligt syfte — och medlen, verktygen i trädgårdsattributen och naturelementen, i anläggningstraditionen och kulturhistorien. Vi ser sådant alltför sällan. Diskrepansen mellan avsikten å den ena sidan och

verket å den andra är ofta uppenbar och skär såväl i ögonen som i hela kroppen. Opportuna effektsökare, som använder en stor konstnärs frånlockade gestaltningshemligheter i ego-syften har alltid funnits och kommer alltid att finnas. Men ett påpekande är ändå berättigat.

Vi har, vilket jag påstod i inledningen, i västerlandet mycket att lära av den japanska trädgårdskonsten. Kopian av anläggningen är dock mindre värd; teknikerna, attributen och symboliken likaså. Värdena ligger i de inre koncepten. I begrepp som bl a "balanserad asymmetri".

Den japanska vattenträdgården i BBG anses av många auktoriteter, både inom trädgårdskonsten och utanför dennas traditionella domäner, som den vackraste på hela det västra halvklotet. Börja här!

Litteratur:

"Japanese Gardens and Landscapes — A Handbook", BBG Record — Plants & Gardens vol. 17 no. 3.

Kjell Lundquist är landskapsarkitekt och har bl a gjort en inventering av parken vid Löfstad i Östergötland med förslag till restaurering.

Daterade träd
Överstarnas lund I 16, Halmstad
Utdrag ur en beskrivning 1976

WALTER BAUER

Överstarnas lund, som parken öster om kaserngården kallas, bör ha anlagts omkr. 1907. Planlösningen är typisk för sin tid. En rak gatstensbelagd väg leder mot en hög sten, rest till minnet av Wästgöta-Dals regemente. Vid stenen, som är placerad på en gräskulle, delar sig vägen i tre grenar, två av dem är stensatta med gatsten och kullersten, medan den tredje, mittaxeln, är grusad liksom planen kring rundeln. Vägen är kantad av smala rosenrabatter.

På uppdrag av Fortifikationsförvaltningens kasernvårdsbyrå har jag gjort en inventering och föreslagit vissa åtgärder för parkens skötsel.

Intressanta ur kulturhistorisk och dendrologisk synvinkel är de träd, som alltsedan 1909 planterats av regementets avgående chefer. En förteckning har gjorts upp med namn på överstarna och de träd som planterats. Listan har kompletterats med en skiss, som visar ungefär var träden är belägna.

Det första minnesträdet i serien, en silverlind, planterades av överste Ankarcrona 1909. Trädet fick sin plats på norra sidan om uppfartsvägen. Dess kondition var inte den bästa. Huvudstammen hade djupgående skador, bl.a. beroende på en felaktigt utförd betongplombering. Skadan kunde efter sakkunnigt utförd operation delvis stoppas.

Nästa träd, en bok, planterades alltför nära linden — fem meter öster därom. Boken dominerar och tränger ut sina närmaste grannar, silverlinden och en ek. Anvisningar om beskärning lämnades på platsen till personal, som svarar för parkens underhåll. Vissa grenar kan alltså avlägsnas på boken till förmån för de båda övriga.

Betydligt bättre har fristående minnesträd utvecklats, bl.a. en hörsholmsalm, planterad 1945, 14 m hög, 7 m krondiam och 94 cm stamomkrets.

Ek och björk förekommer, i flera fall dåligt utvecklade med större och mindre torkskador. Det förefaller som om jordmånen inte skulle vara lämpad för dessa trädslag. Viss förbättring kan punktvis sättas in med uppluckring av gräsvallen, påförning av ny jord samt gödsling med allsidigt verkande konstgödsel i samband med vattning eller under regnväder.

De vackraste och bäst utvecklade träden är anonyma och bör vara omkring 70 år gamla. Två skogsalmar, fem oxlar och en sykomorlönn — alla fristående med tillräckligt utrymme kring kronan.

Längs västra sidan växer 19 st pyramidalmar, vars grenar tydligen brukar beskäras för att understryka den formade kronan. En hel del döda grenar inuti kronan bör avlägsnas för att hindra djupgående skador.

Robinia eller "falsk acacia" ett väl utvecklat och oskadat träd norr om minnesstenen.

Hängkaragan, eller sibirisk ärtbuske, ympad på en stam, är ett miniatyrträd med nedåtriktade grenar.

Ett par vackra skogsalmar resliga och väl utvecklade är ett talande exempel på hur den för arten karakteristiska gestalten kommer till sin rätt om trädet slipper att trängas med andra.

En rödek förefaller ha stannat i växten. Trädet som planterats 1959 har en för åldern ovanligt dåligt utvecklad stam och krona. En gödsling skulle troligen sätta fart på växten. Eken står emellertid alltför nära sina grannar, varför den aldrig har möjlighet att uppnå en naturlig kronvidd.

Gräsmatta — backäng

Parkens grönyta — utom träden — domineras av en gräsmatta med inslag av vilda ängsväxter.

Typen kan närmast betecknas som en backäng med grusåsens magra underlag. Några ängsväxter vid inventeringen: gulmåra, rölleka, blåklocka, kämpar, hökfibbla, vitklöver, rödklint m.fl. Växtsamhället, anpassat efter de torra och magra villkor, som en backäng kan erbjuda, skulle komma mer till sin rätt om ängen inte klipptes så ofta. Framför allt inte under långvarig torka och värme.

Låt alltså — föreslogs det 1976 — gräset inom vissa delar växa längre och studera hur gräs och andra örter utvecklas. Det behöver inte se ovårdat ut, tvärtom. Sannolikt finns redan nu betydligt fler arter än de ovan uppräknade och troligen kommer fler att söka sig dit utifrån. Som kontrast till den fritt växande ängen kan ytor närmast vägarna hållas kortklippta. På dessa

kan en toppdressing vara motiverad, dvs ett par centimeter sandmylla som fördelas jämnt över ytan, förslagsvis 1 500 kvm. Om prov skickas av den nya jorden till någon lantbrukskemisk station kan uppgift erhållas om vilka näringsmedel som ev. saknas. Då provet inlämnas meddelas att den skall användas till förbättring av en gräsmatta typ torräng.

Vid ett förnyat besök ett par år senare visade det sig att backängen — jag tillåter mig använda denna något föråldrade benämning — utvecklats som väntat. Minskat underhåll, mindre areal att klippa och dessutom en kontrast mellan fritt växande och kort gräs.

Översternas träd

Inventering juli 1976

	Namn	Tjänstgöringsår	Trädslag	Planteringsår
1	Överste Ankarcrona	1902–09	Silverlind	1909
2	– ,, – Melin	TIF-14	Lönn	1915
3	– ,, – Mörcke	1909–15	Bok	1917
4	– ,, – Hegardt	1915–26	Ornäsbjörk	1926
5	– ,, – Geijer	1926–32	Ek	1932
6	– ,, – Bratt	1932–37	Ek	1934
7	– ,, – Gyllenkrok	1937–38	Lönn	1940
8	– ,, – Bildt	1938–40	Hörsholms-alm	1945
9	– ,, – Lindkvist	1941–44	Björk	1945
10	– ,, – Wrede	1944–47	Blodbok	1945
11(?)*	– ,, – Hedenlund	1947–51	Hängbok(?)	1953
12	– ,, – Lande	1951–54	Hängask	1953
13	– ,, – Klingenstierna	1954–57	Ek	1957
14	– ,, – Mohlin	1957–59	Rödek	1959
15	– ,, – Ohlin	1959–60	Sibirisk ärtbuske	1960
16	– ,, – Juhlin	1960–68	Ornäsbjörk	1968
17	– ,, – Wernstedt	–76	Rödek	1976

* N:r 11 har ej kunnat återfinnas i planteringen.

1. Stora träd behöver plats för att kunna utvecklas normalt. Det insåg tydligen överste Bildt när han valde denna plats åt sitt träd, en hörsholms-alm, som fått utbilda sin smalt regelbundna krona i frihet.

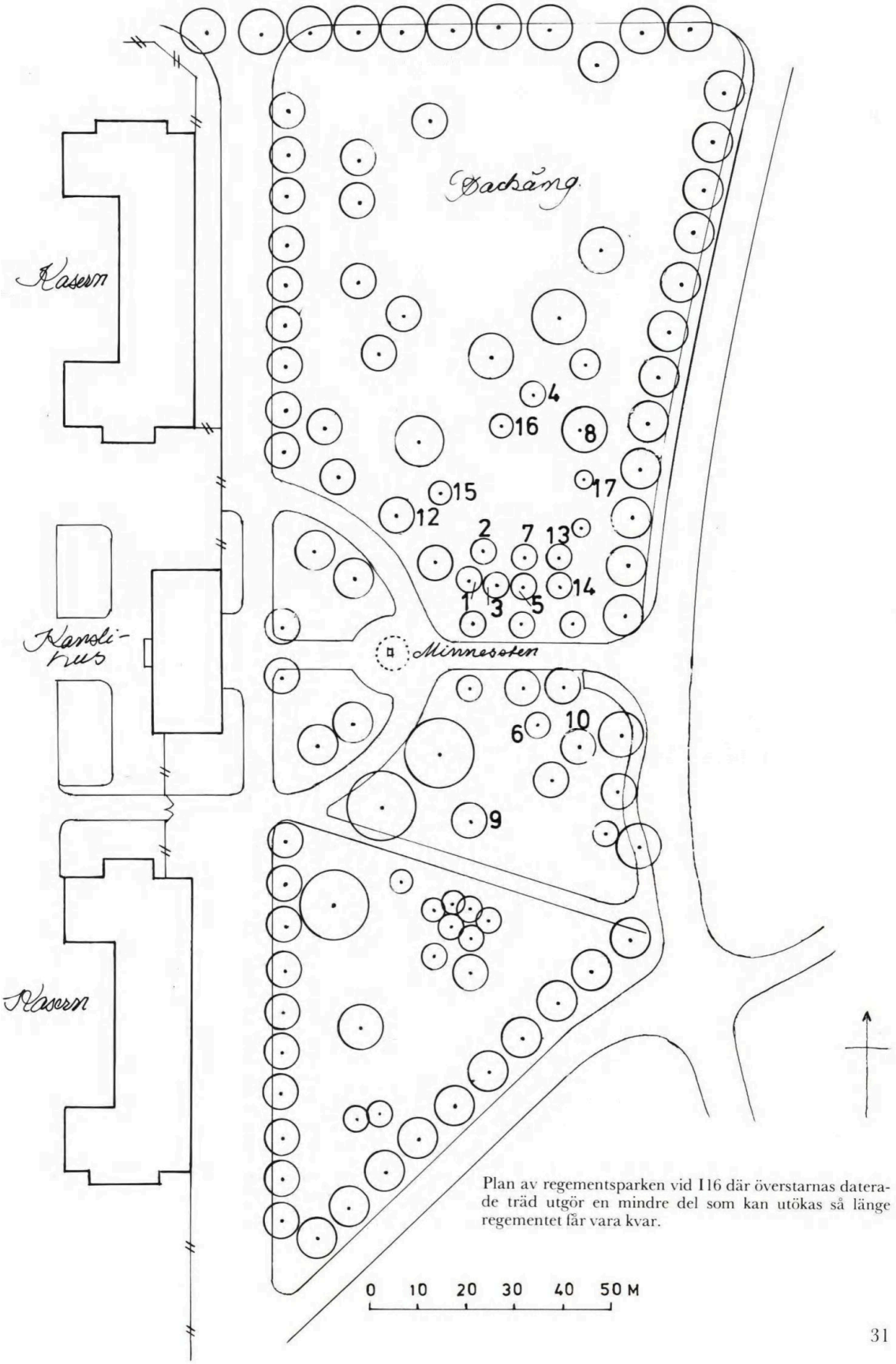

Plan av regementsparken vid I16 där överstarnas daterade träd utgör en mindre del som kan utökas så länge regementet får vara kvar.

2. En anonym parklind, helt fristående, ett friskt träd, harmoniskt vuxet med en allsidigt utvecklad grenkrona.

4. Överste Ohlin planterade det minsta trädet i lunden, en hängande form av sibirisk ärtbuske ympad på en stam och förvandlad till ett miniatyrträd, härdigt och anspråkslöst. En baljväxt, som lever i symbios med kvävesamlande bakterier.

3. Rödek, överste Mohlins träd, planterad 1959. Står alltför nära överste Bratts ek. Rödeken är svagt utvecklad för sin ålder. En konstgödsling kan möjligen sätta fart på växten. Beskärning nödvändig i ett senare skede om eken ska dela utrymme med sina grannar.

5. Ett av parkens vackraste träd är en Robinia troligen pseudoacacia. Stamomfång 212 cm. Krondiam. 12 m.

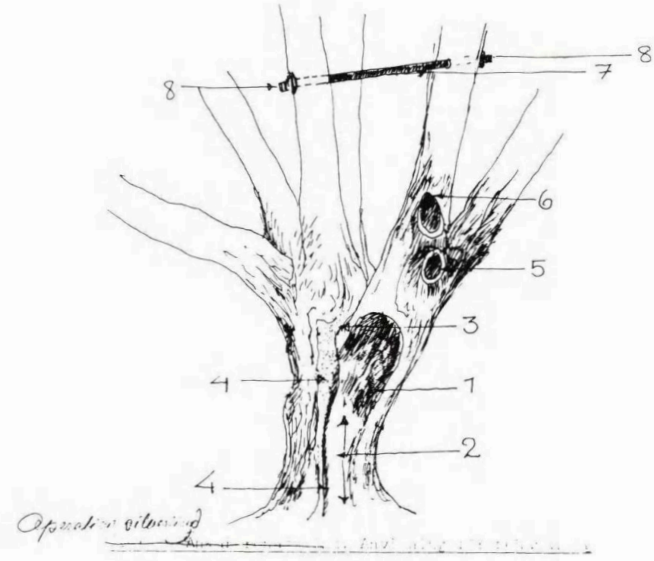

6. Instruktion för en angelägen trädoperation.

Operation silverlind. Anvisning för behandling av skadad stam

1. Avlägsna rester av en gammal stagning bestående av rundjärn, bult och bultbricka som inte längre gör någon nytta.

2. Avlägsna med motorsåg eller annat lämpligt verktyg rötskadade partier av stammen.

3. Avlägsna rester av en betongplomb som i stället för att skydda trädet har skadat den centrala delen av stammen. Rötskadade delar avlägsnas även här.

4. Frisk övervallning, som skall skyddas under operationen.

5. Riktigt utförd snittyta efter en avsågad gren. Övervallningsvävnad omger hela snittytan.

6. En gren har på ett felaktigt sätt sågats av. I stället för att lägga snittet omedelbart intill stammen har en 7 cm tjock tapp lämnats kvar. Medan frisk övervallning bildats runt de delar av såret som anslutits till stammen har tappen torkat och hindrat läkningsprocessen.

7. För att motverka risk för fläkning bör två av trädets huvudgrenar stagas med rundjärn som drages genom borrhåll ungefär så som skissen visar. Exakt läge bör avgöras av operatören.

8. Bult och bultbricka av samma typ som den befintliga äldre. Skär ett sår runt hålet. Såret skall motsvara bultbrickan som alltså blir något försänkt i grenen.

Allmänt: Impregnera alla sår med Lac-balsam.

Redaktionen är alltid tacksam för notiser och artiklar om träd som kan dateras.

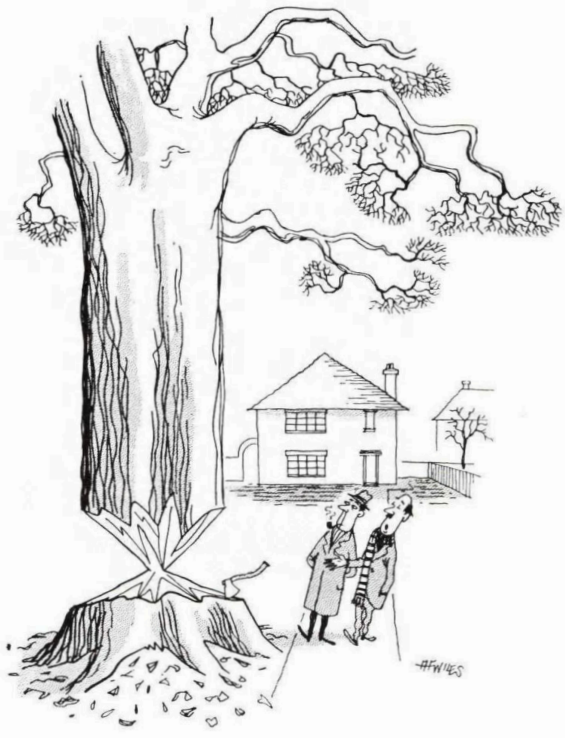

" . . . and then my wife got sentimental and decided to let it stay."

Vad återstår av våra herrgårdsträdgårdar

INGA HERMELIN-JUNGSTEDT

Forsby herrgård, mitten av 1800-talet. Parterren på gårdsplanen har den regelbundenhet som ännu eftersträvades i närheten av byggnaden, men växtmaterialet innebar säkert nyheter — utplanteringsväxter bl a. De kan ha kommit från växthuset vid huvudbyggnadens gavel, som troligen också fungerade som vinterträdgård — högsta mode vid denna tid. I den till synes vildvuxna parken anas ädelgran och andra främmande trädslag. Ur Olof Eneroths "Herrgårdar i Södermanland", 1869. Teckning av F. Rickhardt

Parker och större trädgårdsanläggningar fanns förr vid alla våra slott och herrgårdar. Där fanns ibland också orangerier, vin och persikohus, lusthus och fruktodlingar.

Dessa gamla trädgårdar som förr var en stolthet för sin bygd försvinner nu i allt snabbare takt. Parkunderhållet för alléer, boskéer och åldriga planteringar av buxbom, rosor och perenner är i dag en stor belastning för ägaren.

Vilken jordbrukare anser sig i dag ha tid och råd att förvalta och vårda detta kulturarv och samtidigt driva ett jordbruk?

Historik

Tidigare var trädgårdskonsten och trädgårdsskötseln förbehållen adel och godsägare, men på 1860-talet blev det var mans egendom. Trädgården fick en social betydelse genom skoloträdgårdar, stadsparker och planteringar runt allmänna institutioner och järnvägsstationer. Det startades plantskolor, trädgårdsföreningar och undervisning i trädgårdsskolor. Hushållningssällskapen samt försöksverksamheten kom igång och trädgårdsodling började drivas affärsmässigt. Behovet av grönsaker blev större, livsföringen sundare och köpkraften ökade.

Ekonomisk trädgårdsodling

Pomologen, naturfilosofen och författaren Dr. Olof Eneroth skrev 1857 boken om "Trädgårdsodling och naturförsköningskonst" Senare utkom också hans "Handbok i Svensk Pomologi". Eneroth beskrev hur fruktodling och trädgårdsodling kunde bli lönsam. Intresset för trädgård och trädgårdsprodukter ökade.

Denna intensiva utveckling gjorde att många herrgårdar som förr bara odlat för eget behov nu startade egna handelsavdelningar. Dessa odlingar specialiserades allt mer, många växthus byggdes samt frukt och grönsaksodlingar anlades i allt större skala. Vid våra slott och herrgårdsträdgårdar fanns i början på 1900-talet en stor stab av duktiga trädgårdsmästare.

Oändlig möda lades ned på odling i drivhus och bänkar. När handelsavdelningarna blomstrade fanns även tid och folk för att vårda park- och blomsteranläggningar.

Marieberg omkring sekelskiftet

Marieberg. Terrassen omkr 1900.

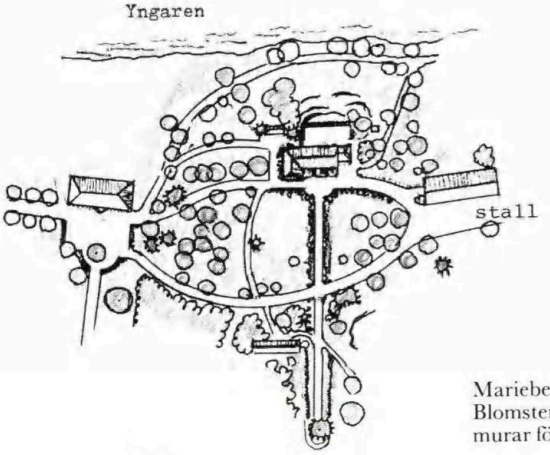

Marieberg i Björkvik 1925
Blomstergata med perenner och nylagda murar för stenpartiväxter

Marieberg med blomstergata och murar omkring 1930

Samma terrass idag. Räcket, balustraden ersatt med måbärshäck, all plantering nu gräsyta endast gjutjärnskrukorna desamma — och utsikten över Yngaren. Foto: Inga Jungstedt 1975.

Marieberg 1980
Blomstergatan och trädgårdsgångarna borttagna

Odlingsförändringar

Låt mig som exempel försöka skildra vad som hänt i min egen hemsocken under den tid jag själv kan överblicka.

I Björkviks socken i Södermanland fanns på 20-talet en trädgårdsanläggning vid varje gård. De största tillhörde de fem herrgårdarna vid sjön Yngaren. Samtliga, Danbyholm, Hagbyberga, Valla, Marieberg och Hofsta hade handelsträdgårdar med 1–3 växthus.

Alla hade frukt och grönsaksodling med torghandel i Nyköping eller Katrineholm. Vid den här tiden fanns fem trädgårdsmästare och ett 20-tal arbetare sysselsatta med att sköta trädgårdarna. I socknen fanns också en fruktodlarförening med en utbildad trädbeskärare som for runt till gårdarna och beskar fruktträd samt besprutade träd och buskar.

Anläggningen

Gårdsanläggningarna hade ofta formklippta träd och grupper med bladväxter som förnämsta prydnad. Stora exotiska växter flyttades om sommrarna ut på gräsmatta eller terrass som t.ex. lager, Yucca och Dracena. "Mäster" och hans medhjälpare skötte allt från drivhus till underhåll av de många slingrande trädgårdsgångarna. Allt skulle vårdas och klippas. Gårdsplan och gångar skulle vara nykrattade till söndagen. På Marieberg ritades trädgården av Sven Hermelin och lades om 1924. De slingrande gångarna ändrades och en mera strikt anläggning med perennalister och blomstermurar anlades. Allt för att en blomsterälskande mor skulle få lättare att se till och sköta sina stenpartiväxter på de lagom höga murarna.

Från handelsträdgård till nedläggning

Nedgången för alla våra herrgårdsträdgårdar hade många orsaker. Efter kriget kom importen av trädgårdsprodukter i gång, fruktträdgårdarna lönade sig ej längre, ekonomiavdelningarna upphörde eller utarrenderades.

Fruktodlingarna hade naturligt nog koncentrerats till de klimatiskt mest gynnade trakterna i Sverige. Efter Skåne var Södermanland ett bra odlingsdistrikt. Men i Kivik och Båstad kom allt större odlingar i gång.

Stora handelsträdgårdar med väldiga växthuskomplex anlades i närheten av konsumtionsorterna (Hässelby utanför Sthlm t.ex.) Konsumtionen av grönsaker ökade — försäljningen flyttade från torg till butik — importen ökade.

Mellan 50- och 60-talet var de fem herrgårdsträdgårdarna i Björkvik utarrenderade, de har nu alla upphört med Marieberg som den allra sista 1979. Fruktodlingarna har blivit betesmarker, anläggningarna har krympts och förenklats och växthusen har rivits eller håller på att förfalla.

Förenkling och underhåll

Att förändra en gammal trädgård är känsligt. För oss trädgårds- och landskapsarkitekter är uppgiften att hitta vettiga lösningar inte alltid så lätt.

Den förenklade parkvården bör kombineras med en mera medveten landskapsvård där man bör tänka på hur nya skönhetsvärden kan skapas. Utsikter kan öppnas och fina utblickar skapas över ett vackert odlingslandskap, vattenblänk, ett fristående träd eller något annat dekorativt i omgivningen.

Ibland kan anläggningen bestå av enbart åldriga träd som man av pietetsskäl ej kan eller vill ta bort. Det viktigaste blir då att komplettera de gamla bestånden för att få fram en ny generation av träd. När ett träd fälls och tas bort borde det alltid ersättas av minst två nya.

Alla trädgårdar ställer stora krav på sin vårdare. Ett levande material fordrar omsorg och förnyelse. Det gäller därför att ta ställning till vad man vill offra tid och möda på. Onödiga grusgångar, häckar och rabatter kan i många fall slopas. Perenner går att flytta ihop och samla närmast byggnaden eller i en blomsterruta.

Nu när nästan alla herrgårdsträdgårdsmästare har försvunnit och arbetskraften blivit för dyr uppstår många frågor om skötsel och underhåll. Vården i dag inskränker sig ofta till klippning av stora samlade gräsytor — resultatet av trädgårdarnas förenkling. Det investeras mer och mer i allt större och tyngre gräsklippningsmaskiner. Varken gräs eller träd kan klara sig utan riklig luft till rötterna. Tunga maskiner på fuktig mark ger kompakt jord och dålig trivsel. Lätta maskiner på upptorkad mark bör det vara. Många områden kanske inte alls behöver klippas. I stället kan blomsterlökar planteras eller ett vildflor med ängens alla blommor få utvecklas under ett träd eller trädgrupp. Träd i park och allé glöms ofta bort. Det är inte många parkägare i dag som behärskar konsten att beskära träd. Klippa häckar är lättare och har dessutom bättre arbetshöjd. Hushållningssällskapen och alla våra trädgårdsorganisationer borde ha många fler kurser i trädvård. Framförallt borde alla lantbruksskolor ha praktisk trädgårdsvård på sitt skolschema. Då kunde vår unga generation av jordbrukare bli bättre skickade att vårda sin gårdsmiljö.

Allt talar för dendrologi. För att lämna ett grönt arv efter oss borde vi tänka på att det går flera människogenerationer på ett träd. Tänk i sekler och plantera träd!

The Labyrinth – Artefact of Kings and Cognoscenti

RANDOLL COATE

Like that egocentric wonder, the shell, which provides withdrawal and well-being to its soft-bodied dweller, the garden is the husk of naked Adam. Fashioned by the same generative process but, in the case of man, by the secretions of his mind, the garden is moulded on his personality to shield his happiness. Such a casing, to contain so insignificant a body as a mollusc or a man, is in both instances an extravagant conception. Some will argue with good reason that man's shell is his house. But the garden is a more personal refuge, a relation of creator to created, of embodiment and embodied — it is a continuing act of love's procreation.

The notion of gardening predates recorded history. It springs from the discovery that seed encapsulates nature, transferring it at will and coaxing it to propagate in chosen places and patterns. In terms of proverbial wisdom it was found that the mountain could come to Mahomet. Cultivation became cult; God and garden, cause and effect. Paradise was the deity's creation on earth. In the land of the Persian kings, whence the word originates, *paradisoi* meant an orchard, a well-watered enclosure embellished with fruit tree and flowering shrub. These gardens of delight were the apanage of kings in the days of absolute rule. Thus gardens of unrivalled splendour flourished and achieved immortality. King Nebuchadnezzar's hanging gardens of Babylon were proclaimed as one of the seven wonders of the world. In this royal dimension even the gardener was held in high honour. In the words of Sargon, ruler of Akkad: "My service as a gardener was pleasing to Ishtar and I became King." The gardener kings were to threaten Greece and Asia Minor and extend the frontiers of their landscaped realm from Arabia to India.

Down the ages and from east to west the garden has evolved and submitted to changing fashion, but its primordial symbolism is still unconsciously at work, for the archetypal Persian and Hebraic design not only has a mystic meaning but imparts a sense of balance and survival. The compelling design of the first garden — the Garden of Eden — has survived to this day: a simple quadrilateral, divided into four parts by flowing water. In the words of the book of Genesis: "And a river went out of Eden to enter the garden; and from thence it was parted and became into four heads".

The great centuries of horticultural art, the 16th, 17th and 18th, reflect the gentler pace of the latter day paradises of kings. Punctuated with artefacts inviting pause or dalliance — arbours, grottoes, gloriettas, 'mountains', dells and waterpieces — their vistas were the prolongation of palaces and princely dreams. Bird's eye views of these great perspectives frequently adorned manorial halls in fresco or tapestry. A patch of closer weave would show a circular pattern of pathways so tightly coiled that their pace appears to quicken as in a whirlpool. This accelerated rhythm pulsates like heart beats in the recumbent body of the landscape. And, in a sense, it is the heart of it, the core, the essence of the vast exposition, a microcosm of the garden paradisc: its maze.

Like the garden, the maze — or labyrinth — is the legacy of kings. It was in Egypt, where geomantic wisdom grew effortless as the lotus flower, that this royal device was first conceived.

The first known labyrinth, built by Amenemhet III in the 12th dynasty, some nineteen centuries B.C., was a two-storeyed edifice — the upper floor a palace of twelve courts for the rulers of the twelve *nomes*, or provinces, of Egypt; the lower floor, a temple for the worship of sacred crocodiles and a resting-place for dead pharaohs. Only the palace was open to strangers, but nobody could find his way without a guide through its petrified forest of pillars propping up a canopy of solid stone. Herodotus, who visited the upper chambers (the labyrinth had 3000 chambers in all), described it as ". .greater than words can tell . .all the buildings of the Greeks put together would be inferior to this labyrinth." Despite its size, which dwarfed even the Pyramids, there is nothing left of this stone giant save the words of praise and awe of ancient historians and early explorers. For marble has always been a coveted material and was removed, block by block, over the centuries for the rival needs of subsequent rulers. Even lake Moeris, on which it stood — another man-made wonder — has shrunk away from its bed. But the site of the vanished labyrinth is accurately pin-pointed to this day by the survival of the pyramid of Hawarah, which was part of the complex. All that remains of the labyrinthine palace is an upheaval of earth and sand strewn with shards of pottery

One of the prototypes of the Minoan labyrinth which has served as model for many Swedish and English mazes.

En av prototyperna för den minoiska labyrinten, vilken tjänat som förebild för många svenska och engelska irrgångar.

which could be ancient or modern in that timeless oasis of Fayum where clay vessels are still fashioned by hand of man and still travel on the heads of women.

Modern researchers tend to query the term 'labyrinth' used by the Greeks not only for the Egyptian artefact but for that of King Minos. Though later in time than the former, the Minoan labyrinth takes pride of place in the annals of man whence fact — even if scientifically proved — is unlikely to oust the power of myth.

The labyrinth was built for the king by the legendary artificer Daedalus. The latter's name is eponymous in France and Italy, where *dédale* and *dedalo* became a feature of their cathedrals and churches. King Minos, who made Crete a great maritime power and the centre of a trading empire stretching to the outer bounds of the known world, has gained immortal fame by the least of his territorial possessions: a mere labyrinth, contained within his palace walls. This complex of royal passages designed to immure the Minotaur — the King's personal tragedy — was to become the symbol of all human drama, a synthesis of our human fate. With slight modification in its design the Cretan maze was to become the prototype of the christian pilgrimage through life, leading to salvation after death. In various cognate forms it is found in rock carvings, in stone patterns at the awakening points of man's consciousness. Indeed King Minos might well be one of history's forgotten figures were it not for the spiralling tragedy about him, spawned and preserved for ever by a mere coin. The Knossos labyrinth design, stamped on the obverse of his money, followed the winds of maritime trade to the confines of Europe, to Sweden and Iceland. It inspired the Trojaborg and extended the mystique of the maze to these seafaring people who reproduced the numismatic image in stone patterns on their coastline to ensure a bountiful catch and the safe return of their fishermen. In Britain the country folk cut it into the more perishable turf for their propitiatory rites. From turf to topiary was but a short step into the maze fabric of modern times.

The Etruscan leader, Lars Porsena, is another king whose name would hardly come to mind but for the labyrinth he had built as his tomb, near his capital, Clusium, to-day's Chiusi. Built for his final laying down of arms, this mausoleum was a magnificent extravaganza, structurally as colourful as his strategy in combat. It was bold in size, a square 300 ft. by 300, outrage ously conspicuous in design. The labyrinth itself was below ground and the monument, built above it, was surmounted by five pyramids, each capped with finials and jangling bells. Was this pinnacled folly evidence of vanity, or overweening lust for lasting fame? The pagan labyrinth beneath suggests a deeper meaning, the ultimate deployment of spiritual forces to defend his mortal remains and ensure a hereafter befitting a king.

When in later centuries the princes of the Church appropriated the labyrinth device, their motive was no longer to use it as a selfish safeconduct to heaven, but as a christian means of salvation for all. The labyrinth which they adapted from the Cretan model was given spiritual form by doubling back the circular path at the four cardinal points, thus creating a cruciform design. Following this rhythm, the pilgrim started along the way of life, towards salvation, but never quite reaching it and being turned back — the way of death — to the outermost fringe, the point of his beginning, whence he went forward along the unambiguous road to salvation. This labyrinthine message, set in the marble floor of cathedrals, became the spiritual navel of the edifice.

The growing worldliness of the Church, which found expression at the Renaissance in so many mundane works of art, took the labyrinth out of its Christian site and context and gave it a purely secular role as a thing of beauty and a *divertimento*. The four cruciform mazes designed as part of the garden of the Villa d'Este for a cardinal of the 16th century no doubt had

little to do with the spirit of Christian pilgrimage, but they played their distinctive part as a princely insignia in one of the greatest garden masterpieces of all time. Another and more blatant example of this secularisation is the maze built at Altieri for Pope Clement X. Spider-like the pontiff would indulge in the malicious pleasure of watching his menials caught up in the intricacies of his dedalian web.

For kings and nobility mazes had also become just a wordly diversion. Time was not more respectful of their mazes than it was of the turf mazes of the people, and, although legend and literary allusions of lordly mazes abound and have kept their memory alive, they too have mostly vanished without trace. But in the world of mazes, myth has the substance of reality. To conceal a mistress from a jealous Queen, Henry II Plantagenet had a maze built in his park at Woodstock near Oxford. Soon, they say, Queen Eleanor discovered the ruse and, after much groping, found her way through the maze to the paramour's nest, to the Fair Rosamund, and bade her drink a fatal potion. Equally lost in the mists of legend is the *Maison de Dédale* built for Charles V of France in the heart of medieval Paris. Another Charles V, as it happens, but King of Spain and Emperor of the Holy Roman Empire, took pleasure in a labyrinth of tiled pathways and a profusion of fountains in the 16th century gardens of the Alcazar in Sevilla. Two Marys of unhappy memory, Mary Tudor and Mary, Queen of Scots, both had at least happy memories of childhood wanderings in the mazes of their respective gardens.

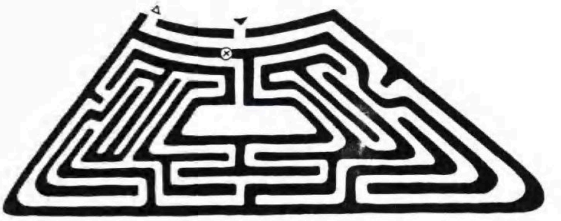

The famous Hampton Court Maze goes back to 1690 or earlier.

Den berömda labyrinten vid Hampton Court från 1690 eller tidigare.

Among queens one would like to include Queen Christina of Sweden, whose inquisitive mind and love of the esoteric would seem to make her likely to commission a maze from her French garden architect, André Mollet. He designed two for her consideration in his book, *Le Jardin de Plaisir*, dedicated to her with the words: "Ce mien petit ouvrage lequel l'ay produit pour le service de ma Sérénissime Reine et utilité du public". This book, written in 1651 and published in Stockholm, flowery in style and flowery in knot garden designs, ends with a submission of two plans of mazes, or *'dédalles'*, of which he says: 'they will create a very fine effect on the ground'.

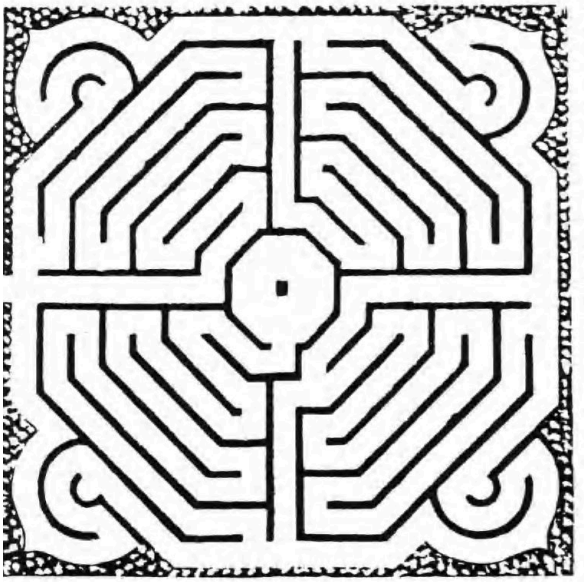

Formal maze designed for Queen Christina of Sweden in 1651 by her garden architect, André Mollet

Labyrint ritad 1651 av André Mollet för Drottning Christina av Sverige.

King William III and Queen Mary, who missed the *Doolhof* — or maze in Dutch — of their palace Het Loo, were to create another one in 1690 at their new English home, Hampton Court. This maze is thought to have replaced a previous and possibly identical one planted by Cardinal Wolsey and therefore no doubt enjoyed by the notorious Henry VIII when he took over the palace. It is the oldest hedge maze in Britain, the most copied and probably the most famous in the world. Had the maze of that even more flamboyant monarch, Louis XIV, not been destroyed in 1775, it would to-day be one of the greatest garden attractions of Versailles, no doubt exceeding the record attendances of Hampton Court maze. Created by the famous architect, Hardouin-Mansart, this labyrinthine glade revealed at every turn a scuptural group — thirtynine in all — figuring one of Aesop's fables. In each case the animal holding forth had a babble of water gushing out of its open mouth!

Later, in the 18th century, mazes flourished and allured the sophisticated socitety of the Age of Reason.

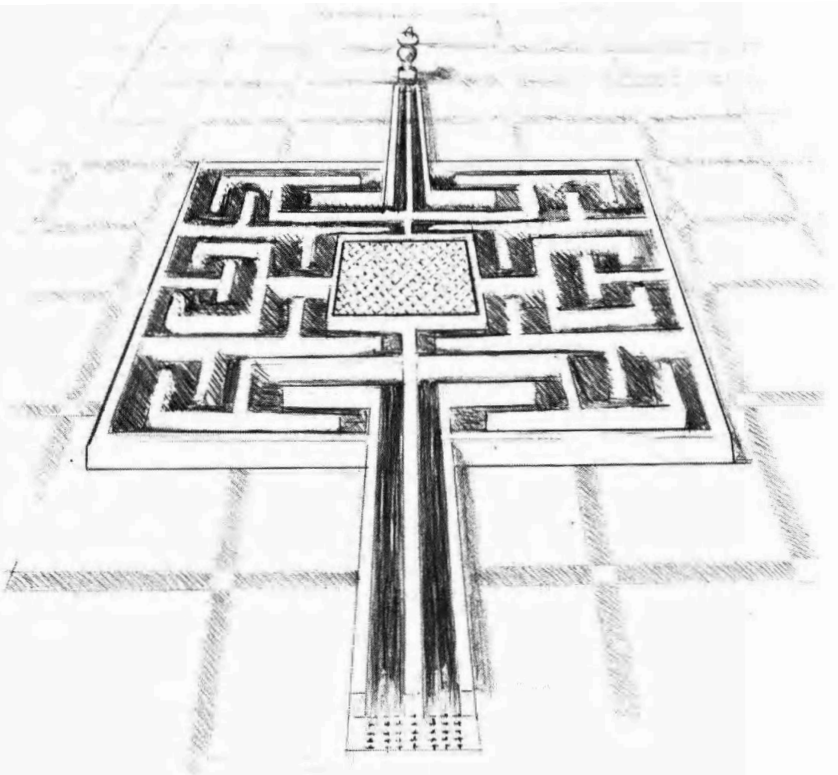

Sketch of twin water labyrinth — or *menchia* — from Morocco.

Skiss av dubbelsidig vattenlabyrint — *menchia* — från Marocko.

Their popularity resided in the convolutions of their pathways and plans abound of such mazes, which have in most cases disappeared. Their purpose was solely ambulatory and their design had no symbolic content. There were, however, a few exceptions. The prince of Anhalt's maze in Germany was intended as an allegory of man's journey through life, strewn with natural obstacles, horrendous imagery and prophetic inscriptions. Another figure of the age, Leopold Philippe de Ligne, duke of Arenberg, had a maze of intellectual intention in his gardens at Enghien, where he received the *beaux esprits* of the day, amongst them Voltaire. It is a happy coincidence that only a few miles away a later kinsman, Prince Antoine de Ligne, recently commissioned a maze of highly symbolic inspiration for his castle of Beloeil.

The industrial boom of the 19th century brought new mazes in its wake as a form of genteel entertainment and as a status symbol. In our world of to-day, torn apart and reshaped by two major wars — which incidentally caused the ploughing up of more than one maze — the ploughshare of democracy has likewise levelled out society, and, where royal houses still survive, they only conserve and no longer create landmarks which become a nation's prized heritage, such as art galleries, great gardens and, perchance, a maze. One must go to Morocco to find the art of the labyrinth still alive as a royal prerogative. In a climate where fountains are the supreme blessing, they occupy the centre of the royal courts. The most intrinsically moorish are in the form of labyrinths with marble and mosaic runnels in which flowing water finds its way through the maze. These so-called *menchias* are also a *divertissement* for sultans. Their design is based on a central axis on either side of which is an identical labyrinth: a pingpong ball is dropped simultaneously at the point of entry of the water into each maze. The fun is to watch them hurtle along and hesitate at corners and to see which of them arrives first at the other end of the axis!

If the maze is no longer a plaything of kings in the West, it has fortunately become a creative outlet for the cognoscenti. The new owners of mazes are the heirs to historic houses open to the public, enlightened local authorities, discerning patrons of the arts. Consequently mazes to-day have to be highly imaginative, competitive, rich in meaning and imagery, cost effective and profit making.

The revival of the labyrinth is due perhaps to the fact that it has become more and more a symbol of our

The Archbishop's Maze at Greys Court, Oxfordshire, made of brick and turf. (Designers: Adrian Fisher & Randoll Coate)

Ärkebiskopens labyrint vid Greys Court, Oxfordshire, utlagd i tegel och gräs.

way of life. The maze is a microcosm of the world's complexities, an image of its computers and microchips. In an age of orbital speeds and inter-planetary space probes, alone the garden maze offers the luxury of the longest route over the smallest space in the slowest time. The labyrinth has become a fetish artefact, an advertising gimmick, a logotype, an everyday figure of speech to express our quandaries. In his enthronement address in 1980 the Archbishop of Canterbury, Dr. Runcie, evoked the maze to describe the difficulty for Christians of finding the way to their spiritual goal. This striking simile found a nation-wide echo and inspired the creation of a labyrinth in Oxfordshire, known as the 'Archbishop's Maze', and which Dr. Runcie personally blessed and inaugurated. Made of brick and turf its design is reminiscent of the Chartres cathedral maze, but with bold cusps in its cruciform pattern to symbolise the Crown of Thorns. At the centre two superimposed crosses, the one roman the other byzantine, on the floor of the maze, evoke Dr. Runcie's life work for ecumenism. It is situated in the grounds of Grey's Court, now owned by the National Trust. The year 1991 has already been proposed as the Year of the Maze, and mazes are being designed for public amusement parks and for those of stately homes.

Floors Castle in Roxburghshire has recently added to the attractions of its lovely grounds what is probably the largest maze in Scotland and certainly the most figurative anywhere. The annals of the dukes of Roxburghe have all the elements of a game of chess, so this ancient game was used to symbolise the family history. The maze path proceeds from a fleur de lys at the entrance — Floors is a corruption of the French *fleur* — to the representation of the many-pinnacled castle, which in turn leads into the goal, a raised pavilion on an eight foot mound at the centre of the maze. From there the visitor can see the chess pieces and heraldic devices of both the Duke and the Duchess, strikingly picked out in green and copper beech.

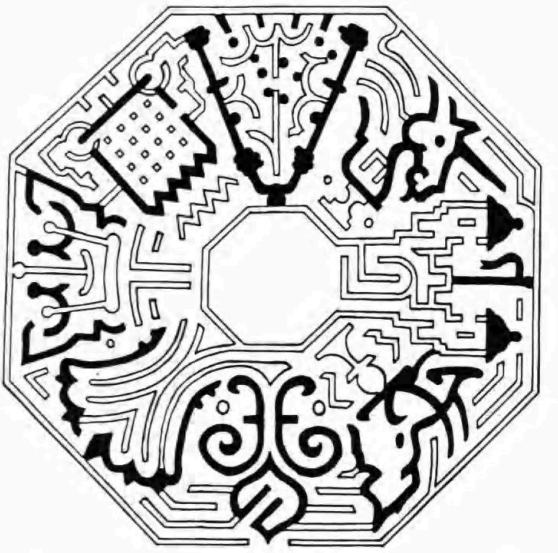

The Roxburghe beech maze at Roxburgh Castle in Scotland. The dark areas indicate copper beech. (Designers: Adrian Fisher & Randoll Coate)

Labyrint i bok vid Roxburgh Castle i Skottland. De mörka partierna utmärka rödbok.

Garden of Eden Maze at Värmland Säby, planted in amelanchier. The two entrances — one for the Adams and one for the Eves — can be seen in the foreground. (designed by Randoll Coate)

Labyrinten *Edens Lustgård* (tillägnad hertigen av Värmland, övers anm) vid Värmlands-Säby planterad med häggmispel. De två ingångarna — en för Adams likar, en för Evorna — ses i förgrunden.

Example of a maze designed by the author as a logotype for a firm called PEGASUS.

PEGASUS OFFICE SYSTEMS

Exempel på labyrint ritad av författaren som logotyp för en firma med namnet *Pegasus*.

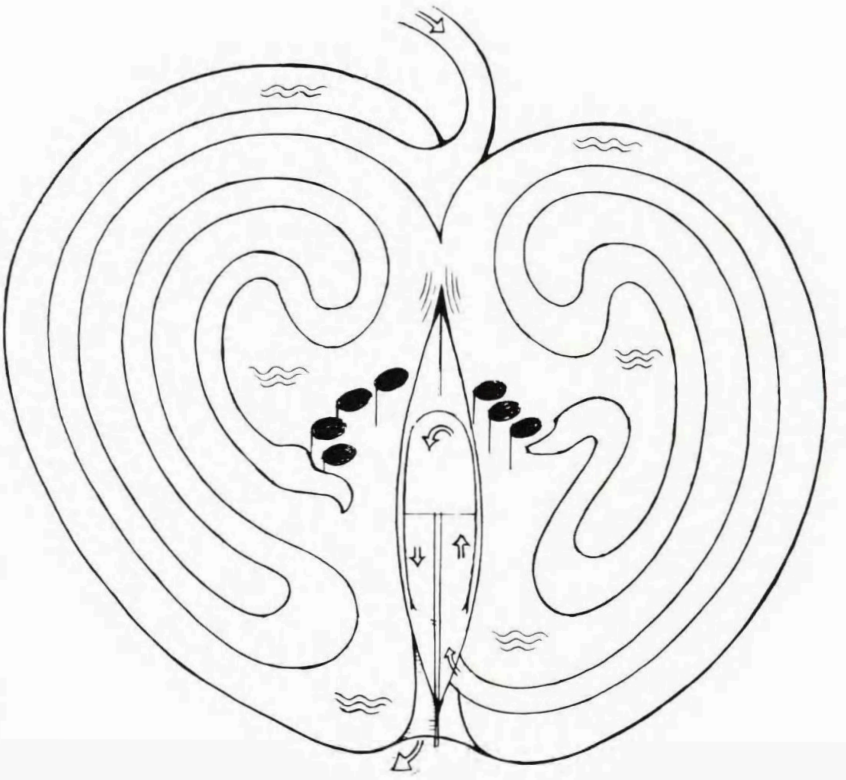

Planned for the International Garden Festival Liverpool 1984 THE BEATLES water maze in the shape of an apple showing Yellow Submarine at the centre. (Designed by Randoll Coate & Adrian Fisher, Created by Graham Burgess)

En vattenlabyrint — The Beatles — planerad för den Internationella trädgårdsfestivalen i Liverpool 1984.

The 1984 International Garden Festival in Liverpool will have a water maze as one of its garden entertainments and as a celebration of that city's gifted sons, the Beatles. In the shape of an apple, their trade mark, its pathway delineates the ears of the world listening to notes of music which are at the same time the pips of the apple, the core of which is a yellow submarine emerging from a swiral of foaming water.

One of the novelties of London's famous Chelsea Flower Show for 1983 was a panel devoted to garden mazes at the centre of which was the Garden of Eden maze of Värmlands Säbygård, seat of Baron Henric Falkenberg. In the shape of that archetypal symbol, the egg, inspired by the guiding principle of the great botanist Linnaeus: "Omne vivum ex ovo", and entirely measured out in the mystic maze number –eleven– it contains the Tree of Knowledge, with the first Man and Woman, the forbidden fruit and the flaming sword and, irradiating them all, the Sun, goal of the maze. But dominating the biblical scene are the classical figures of the Minotaur glowering, of Ariadne unravelling her thread and of Icarus, plummeting into the sea.

So the labyrinth has come full circle, returning to the Minoan myth and to the spirituality of the Middle Ages. To-day its enticement resides in the challenge it offers, in the undisclosed mysteries of its course and symbolism.

The maze is, in a sense, a testament, a seal upon an ancestral deed, a memory bank. Its leisurely nature gently mocks the frenzied pace of the contemporary scene, its haste, hang-ups and short cuts which delay progress, and progress which turns one back to the starting point. The sensual embrace of the hedges renews the secret cravings of youth. Childhood is relived in the bewitching puzzle of this Alice Wonderland. The leafy cocoon awakens man's subconscious longing for return to the womb. In the words of Jill Purce's *"Mystic Spiral:"* . . .the labyrinth is . . .at once the cosmos, the world, the individual life, the temple, the town, man, the womb, . .the convolutions of the brain, the consciousness, the heart, the pilgrimage, the journey, and the Way."

This ageless coiling, this indefinable concept, this unplumbed mystery — the maze — is with us to stay.

Epipogium aphyllum

GÖRVEL GYLLENSTIERNA

Författarinnan i sällskap med skogsfrun — *Epipogium aphyllum* — på Ivön.

Foto: Per-Erik Gustafsson
Skandia Photopress AB
Malmö

Epipogium aphyllum (svenska skogsfrun, danska knælæbe, engelska ghost orchid) är en av våra sällsyntaste och charmfullaste vilda orkidéer, liten, gracil, med svagt rosa och ljusgula blommor. Ingen praktfull blomsterhandelsorkidé! Den växer i skog på skuggiga, något fuktiga platser. Där den står mot fjolårets bruna boklöv är den förtrollande.

Skogsfrun är en saprofyt utan blad och lever på sin korallikt förgrenade jordstam. Den uppträder då och då och är, vad man kallar, en meteorväxt. Det kan gå flera år emellan man ser den. På Ivön i nordöstra Skåne har den dock visat sig varje år, blommande i juli och augusti.

Första gången jag såg skogsfrun där var 1962 tillsammans med professor Nils Sylvén, min man Johan Gyllenstierna, Gunnar och Ulla Norrman och Bertil Widerberg, som har skrivet om den varje år i Sydsvenska Dagbladet. Jag har varit på skogsfrujakt med honom alla år. Vi har hjälpts åt att räkna exemplaren. Rekordåret var 1979 med 202 stycken.

1938 i juli sysselsatte sig konstnären och botanisten Gunnar Norrman med att inventera floran på Ivön. Två danskar, magister J R Pfaff och Harald Pedersen, var där samtidigt och intresserade sig för saken. En dag fann de en för dem okänd växt, som de visade för Gunnar Norrman. Sedan dess har skogsfrun setts varje år på Ivön.

Skogsfrun förekommer sparsamt i alla landskap i Sverige utom i Bohuslän och Blekinge, mest i Jämtland. Den är nyligen funnen på Öland. Den förste som

upptäckte den i vårt land var Elias Fries 1816 (i Femsjö i västra Småland).

I Danmark finns den bara på ett ställe, på Själland, efter 1950. Den har tidigare funnits på några andra ställen, bl a på Jylland. Den förekommer också i Norge och Finland.

I England är den oerhört sällsynt. En engelsk orkidékännare blev helt begeistrad, när jag sände mitt foto och berättade om de 202 exemplaren. Han ville absolut komma till Ivön. Det skall han också få i sommar.

För övrigt växer skogsfrun i Syd- och Mellaneuropas bergstrakter (från Pyrenéerna) österut genom norra Ryssland och Sibirien till Kamtchatka och Japan och dessutom med en utbredningsgren över Krim, Kaukasus, Iran till Himalaya. Den saknas i Amerika.

En gång fanns den i Skåne också i Svedala socken nära Börringesjön och Österlöf. Dessutom i nordöstra Skåne i Österlövs socken, Karsholm, Bokenäset. Den påträffades 1841 på N Lindved, 1946 vid Lindholmen. Nu är den borta där, men kanske uppenbarar den sig igen en vacker dag. Vem vet?

Samtidigt som Lustgården går i press når oss meddelandet om Görvel Gyllenstiernas bortgång. Hon var sedan länge medlem av vår förening och åren 1962–1979 en aktiv och initiativrik ledamot av dess styrelse. Hennes stora botaniska intresse och kunskaper var en tillgång under våra exkursioner och för denna skrift varom bl a ovanstående bidrag vittnar. Görvel Gyllenstierna kommer att minnas av många vänner med djup saknad.

Gösta Adelswärd

Kring ett orangeri

GÖSTA ADELSWÄRD

Orangerier och växthus bildar ett intressant kapitel i trädgårdarnas historia. Här skall inte göras något försök att skriva ett sådant, möjligen en anteckning i marginalen.

Redan på 1500-talet började man bygga hus för ömtåliga växter framför allt vid botaniska trädgårdar och andra påkostade anläggningar. Det var primitiva och föga ändamålsenliga lokaler och allteftersom importen av exoter ökade blev behovet av bättre tekniska lösningar trängande.

Botanikprofessorn Richard Bradley, verksam i Cambridge i början av 1700-talet och flitig skribent i trädgårdsfrågor, hörde till dem som ville förbättra växthuskonstruktionerna. I "The Gentleman and Gardeners Kalender" 1718 och 1720 samt i en trädgårdsbok från 1739 — "New Improvements of Planting and Gardening, Both Practical and Philosophical" — framlägger han planer och beskrivning på ett modernt växthus och orangeri. Programmet har han tydligen själv utformat medan den arkitektoniska gestaltningen

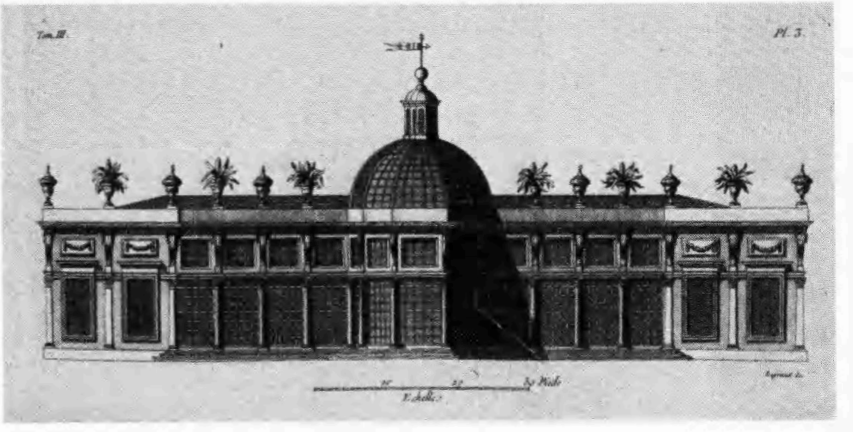

Alessandro Galileis orangeri konstruerat i början av 1700-talet efter botanisten Richard Bradleys idéer. Det innebar flera förbättringar jämfört med äldre konstruktioner. Galilei verkade i England 1714–1719 och ansågs där som "Europas bäste arkitekt."

har utförts av en framstående florentinsk arkitekt, Alessandro Galilei (1691–1737). Denne var högt uppskattad i England där han verkade under flera år. Hans mest kända verk i Italien är den nya fasaden till San Giovanni in Laterano i Rom. Föga finns bevarat i England och växthuset — orangeriet det här är fråga om — vet man ej med säkerhet huruvida eller var det uppfördes. Sannolika skäl talar emellertid för, att beställaren var Earlen av Caernarvon sedermera förste hertig av Chandos och att det restes på Cannons Park hans egendom i Middlesex, vars trädgårdar av Daniel Defoe beskrivs som "extremely magnificent". Vi får alltså nöja oss med den plan, sektion och fasadritning som i kopparstick åtföljer beskrivningen (se bilder).

Tekniskt sett förefaller väl oss inte denna konstruktion särdeles märkvärdig. Ännu vid denna tid tycks man ofta ha varit förvånande oförstående för växters ljusbehov, men här finns, som synes, stora glasade ytor, t o m kupolen var mot söder helt glastäckt. Som en nyhet får man troligen också räkna ventilationsmöjligheterna. Alla fönster kunde öppnas — de stora genom att skjutas upp så att hela byggnaden förvandlades till en kolonnprydd portik. Den skulle tjäna ett praktiskt ändamål, men också vara till lyst för elegant sällskapsliv under sommaren då växterna i baljor och krukor flyttats till sina platser i trädgården.

Bradleys växthus-orangeri — skillnaden var ännu inte särskilt tydlig — var bara ett av försöken till bättre konstruktioner. Många andra gjordes under 1700-talet, bl a just av Bradley, men de epokgörande framstegen tillkom under nästa sekel. Då började man utforma växthusen vetenskapligt i konstruktioner av

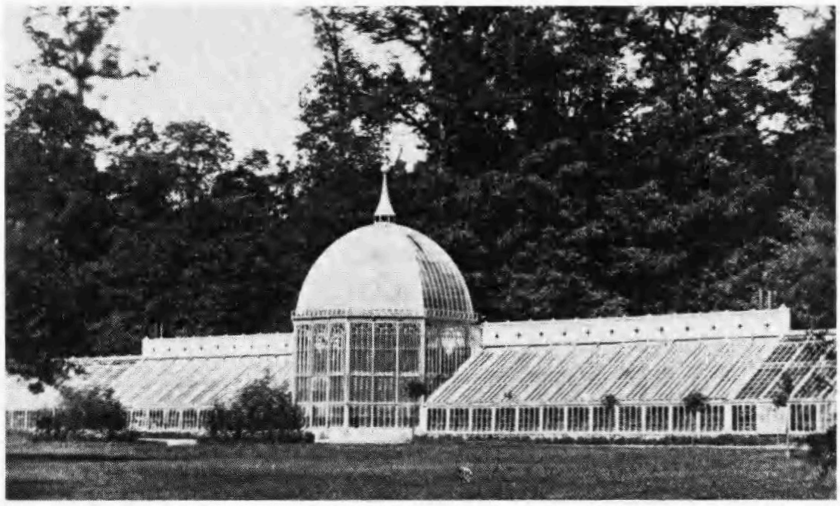

Växthustekniken gjorde stora framsteg under 1800-talet. Metallkonstruktioner gjorde stora glasytor möjliga och uppvärmning och ventilation studerades vetenskapligt till fromma för den ökande strömmen av exotiska importer. Bildens växthus är från Adelsnäs uppfört omkr. 1860.
Foto Augusta Zetterling

metall och med förstklassigt glas, utstuderad ventilation och mot mitten av århundradet uppvärmning genom ånga eller varmvatten.

England var ledande på området och mest känd bland konstruktörerna var Sir Joseph Paxton, bland mycket annat också chef för hertigens av Devonshire trädgårdar. För denne byggde han på det magnifika

I början av detta sekel förnyades trädgård och park på Adelsnäs. Det gamla växthuset förvandlades till orangeri, endast kupolen behölls. Skissen är ett utkast, sannolikt av byggherren, Th Adelswärd; han kände troligen till Galileis ritning

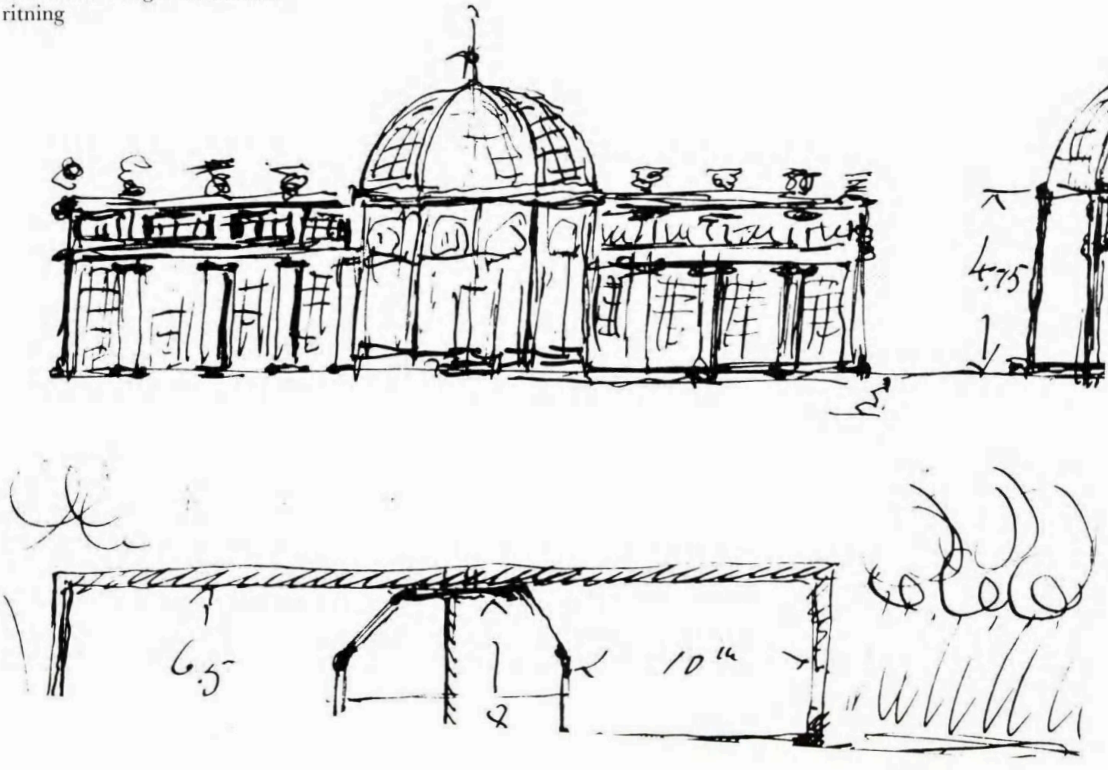

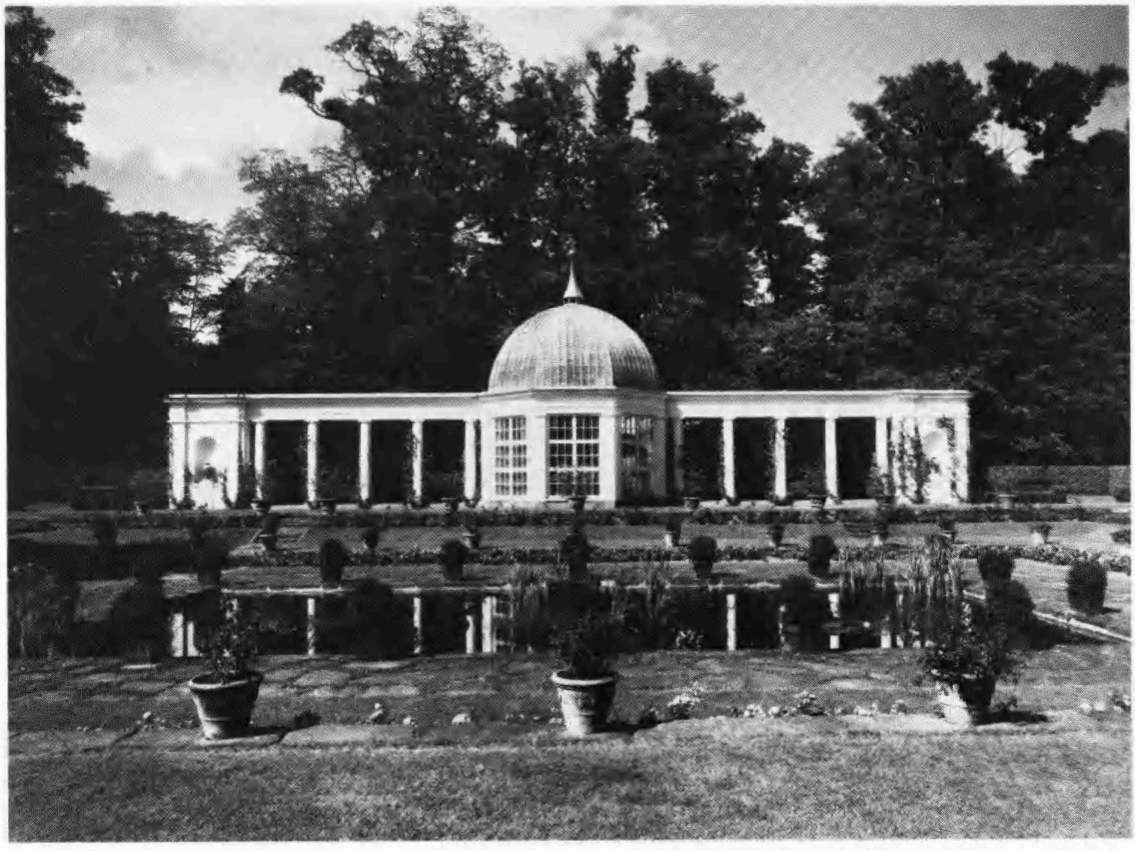

Det nya orangeriet — "Rotundan" kallat — uppfördes 1916 efter professor I G Clasons ritningar. Likheten med Galileis tvåhundra år äldre orangeri är omisskännlig och kan knappast bero på en slump. I förgrunden en "sunken garden" även den ett verk av Clason, som i allt samarbetade intimt med byggherren. Foto Joh. E. Thorin, 1920-talet.

Chatsworth ett jättelikt palmhus, men hans mest kända verk är Chrystal Palace uppfört i London för världsutställningen 1851. Detta väldiga glashus, konstruerat och uppfört på ett sätt som ännu verkar förbluffande modernt, förebådar i mycket vår egen tids arkitektur.

Växthus av alla modeller och vinterträdgårdar i förbindelse med bostaden blev något som förmöget folk överallt gärna stoltserade med och bakgrunden var naturligtvis den mängd exotiska växter som allt bättre kommunikationer och transportteknik i accellererad takt ställde till förfogande. Härigenom åstadkoms en revolution inom trädgårdskonsten. Sällsamma utplanteringsblommor dominerade i de snirkliga och puddingliknande rabatter som prydde herrgårdsträdgårdar och stadsparker.

Sverige följde med utvecklingen men helt naturligt i blygsammare skala. Ett tidigt exempel på växthus i denna nya teknik uppfördes på 1860-talet vid Adelsnäs herrgård i Östergötland. Trädgården och parken där omhuldades vid denna tid i hög grad och det fanns präktiga orangerier och växthus av äldre typ med ett förvånansvärt rikligt sortiment av exoter.

Det nya växthuset ritades av "Conducteuren" C E Ferngren, en av byggherren, Seth Adelswärd, mycket anlitad arkitekt. Konstruktör torde ha varit trädgårdsmästaren på Adelsnäs G Ericsson. Bägge har signerat en bevarad ritning. Enligt denna — som dock ej är den slutgiltiga — skulle husets längd vara omkring 75 m och kupolens höjd 9 m. Som framgår av ett foto från tiden kan byggnaden ha haft dessa dimensioner, den kvarstående kupolen har det i varje fall.

Kupolen — det enda som återstår av den ursprungliga konstruktionen — införlivades med tiden i en ny byggnad. När en ny herrgårdsbyggnad i början av detta sekel började planeras fick också omgivningarna

en annan gestaltning. I G Clason, manbyggnadens arkitekt, fick i uppdrag att med utgångspunkt från den bevarade glaskupolen rita en byggnad som skulle bilda fond till en "sunken garden" och ha en kombinerad funktion av organgeri för de baljor och krukor med oranger, agapanthus o d, som om sommaren hade sin plats ute, samt under glaskupolen, en liten yppig trädgård med mer eller mindre ömtåliga växter.

Resultatet av arkitektens mödor vad byggnaden beträffar, är något som visar en slående likhet med Galileis trehundra år äldre orangeri. I själva verket är det inte så konstigt. I Adelsnäs gamla bibliotek — en boksamling liksom på många gamla herrgårdar till stor del bestående av fransk litteratur — finns Bradleys "New improvements . . ." i fransk översättning utgiven i Paris 1756 med samma kopparstick som i originalet. Byggherren — Theodor Adelswärd — har säkert någon gång bläddrat i boken och medvetet eller omedvetet låtit sig och arkitekten inspireras av vad han sett. Deras samarbete och utbyte av idéer var alltid synnerligen intimt.

Sämre förlagor kan man ha och kombinationen Bradley–Galilei–Clason–Adelswärd har åstadkommit ett ganska ståtligt hus. Men nu endast ett tomt skal, ty värmeanläggningen frös sönder under de kalla krigsvintrarna och fönstren mellan kolonnerna, som förvandlade det hela till orangeri, kommer aldrig mer på plats.

Arabisk dagbok

I en stenig terräng vid en gammal by nära Abha växte *Aloe vera*, men inte något av de trädslag som Höga Visans författare avsåg.

Arabisk dagbok I

Bibliska växter: Aloe

För ett par år sedan skrev jag i en facktidskrift, VBB-nytt, en rapport från resor i Saudi-Arabien och berättade bl a om några fynd i Asirprovinsen, växter som förekommer i Gamla Testamentet. Provinsen återfinnes på kartan i landets sydvästra del gränsande till Nord-Jemen. En av de växter jag omnämnde var *Aloe vera*, vars släkte omfattar över 200 arter, de flesta i Sydafrikas regnfattiga områden.

Aloe är omnämnd i Höga Visan 4:14 "En lustgård . . . med rökelseträd av alla slag med myrra och aloe och de yppersta kryddor av alla slag". Jag bara citerade ur 1917 års översättning och räknade troskyldigt med att Bibeln måste man kunna lita på. Tills jag kom över en bok "Felöversatta bibelväxter" av Nils Hewe (Hälsingborg 1942). Hewe hävdar att vissa asiatiska träd med välluktande kärnved också kallades aloe, beroende på en tillfällig namnlikhet med hebreiskans ahaloth. Ordet aloe kom därmed i den bibliska grekiskan att användas som beteckning för olika växtsläkten, som till sina botaniska egenskaper eller i sitt tekniska bruk, ej hade något gemensamt med den egentliga aloen.

Aloe-träet fick man av *Exoecaria Agallocha* med ett rödbrunt, tungt och välluktande virke, av vilket tillverkades kistor för bl a kläder. Ett par andra träd, som kan ha varit aktuella i sammanhanget, är de i Bortre Indien växande *Aquilaria Agallocha* och *Aquilaria Malaccensis*, som innehåller en doftande, hartsartad substans, använd till rökelse.

Det afrikanska växtsläktet med ca 300 arter, varav ett par inhemska i Saudi-Arabien, bör alltså avskrivas från Gamla Testamentet.

Aloe vera med blomsterstängel, frukt och frö. Alltså inte den aloe som omnämns i Höga Visan.

Arabisk dagbok II

Bibliska växter: kurbits, ricinbuske eller kikajon?

Mitt arbete i Saudi-Arabien under 1970-talet bestod bl a av att kontrollera trädgårdsanläggningar, som efter VBB:s omfattande bygghandlingar för Royal Saudian Airforce utfördes av det holländska företaget Balast Nedam. Bl a uppfördes en mängd bostäder i öknar och halvöknar beroende på var de olika flygbaserna var belägna. — Alla dessa bostäder hade sina uteplatser helt slutna innanför höga murar. Det hände att vi på eftermiddagarna när männen kommit hem från sin tjänstgöring fick komma in och se hur det växte där. Jag erinrar mig flera angenäma samtal med araberna som visade vad de vid sidan om det egentliga planteringsprogrammet åstadkommit. Någon bjöd på te kryddat med mynta som han själv odlat i något hörn. En annan ville veta namnet på någon klätterväxt som hängde ut över muren — en Bougainville, en afrikansk Dolichos labblab med ätbara baljor eller en Luffa cylindrica använd som tvättsvamp — luffasvamp.

På en gård växte en stor ricinbuske, man kunde se den utanför vajande i ökenvinden med sina stora handflikiga blad. Jag fick aldrig reda på vad odlaren avsåg med växten, kanske man pressade av frukterna laxermedel eller använde oljan i matlagning. Hur som helst när jag stod där ute i hettan kom jag att tänka på hur profeten Jona hade det, när han efter att ha predikat och omvänt det syndiga folket i Nineve drog sig tillbaka öster om staden för att därifrån avvakta "hwad stadenom wederfaras skulle". Herren hade ställt i utsikt att han skulle förgöra staden och det var detta Jona väntade på.

I äldre bibelöversättningar heter det att Herren förskaffade en kurbits; den växte "öfver hans hufwud och wederqwicka honom i hans wedermödo; och Jona gladde fast öfwer den kurbitsen".

Kurbits är en gurkväxt, Lagenaria vulgaris, känd hos oss genom kurbitsmålningarna i Dalarna. I 1917 års bibelöversättning har man ersatt kurbitsen med ricinbusken och stöder detta antagande bl a på ljudlikheten mellan ett hebreiskt namn och ricinbuskens egyptiska samt att ricinbusken är snabbväxande och,

har man för sig, vissnar fort, vilket oss emellan inte är riktigt.

Det ska bli intressant att se vad vår tids bibelöversättare kommer fram till. Den kommitté som i Uppsala har hand om, som jag erfarit, "en snabbrevision' av Gamla testamentet — hur ser man där på problemet?

Nils Hewe går hårt åt 1917 års översättare och konstaterar att frågan, om vad det var för en snabbväxande planta som gav Jona skugga, har sedan tusen år förorsakat de skriftlärde huvudbry. Danska bibelöversättare har enligt Hewe för säkerhets skull lämnat det hebreiska ordet *kikajon* oöversatt: "Da beskikkede Gud Herren ett Kikajon og det voksede op over Jona till att Skygge over hans Hoved".

Nu undras om det är någon av Lustgårdens skriftlärda som kan säga vad kikajon är för en växt?

Hewes bok Felöversatta bibelväxter kom ut i Helsingborg 1942 och det är möjligt att även danska bibelöversättare sedan dess kommit på vad det är för växt som skuggade den väntande profeten.

Walter Bauer

Ett berömvärt initiativ

Hembygdsföreningen i Högalids församling, som förvaltar en gammal gård med tillhörande trädgård — Ekmanska malmgården — i Tantolunden på Södermalm i Stockholm, har tagit ett berömvärt initiativ genom att från förintelse rädda ett gammalt lusthus. Detta, som har en vindflöjel med årtalet 1761, och som sålunda är 222 år gammalt, var så illa fuktskadat och medfaret, att man hade beslutat att riva det, då hembygdsföreningen bad att få ta hand om och restaurera huset. Sedan detta beviljats, flyttade föreningen genom en nattlig lyftkrantransport, som kostade föreningen 16.700 kronor, huset från lilla Skinnarviksgränd till Ekmanska malmgårdens trädgård. Där har huset nu blivit helt restaurerat genom entusiastiskt fritidsarbete av föreningens medlemmar. Helt lika fint som det var på 1700-talet har man dock inte lyckats göra huset, ty i en av fd riksantikvarien Gösta Selling funnen beskrivning över huset framgår det att det i detta fanns en väggmålning med ett romantiskt skogsmotiv med några djupa dalar och en liten hydda i en sluttning. Av denna målning fanns det bara några pappflikar kvar då hembygdsföreningen tog hand om huset.

– och ett annat bra initiativ

En för mig okänd donator tog för ett par år sedan initiativet att skänka Stockholms kommuns parkförvaltning ett litet trumpetträd att planteras på en av kommunen utsedd, lämplig plats. Kommunen tog efter någon tvekan — man var osäker på, om ett trumpetträd skulle trivas i det klimat som råder i Stockholm — emot trädet och planterade det vid Karlaplan. Där har det vuxit fint och var i år översållat med

gulvita fingerborgsliknande blommor. Eftersom jag nästan dagligen passerar trädet, har jag kunnat konstatera, att folk väldigt ofta stannar upp för att titta på det och för att få reda på vad det är för ett ovanligt träd genom att läsa den nedanför detta placerade namnskylten med inskriften *Catalpa x Erubescens Carr.* (C. Bignonioides Walt X C Ovata C. Don).

Det vore kanske en bra idé, om Dendrologföreningen varje år till någon stadskommun skänkte ett för respektive trakt ovanligt träd för att på så sätt väcka ökat botaniskt intresse och förnöjelse hos stadens invånare?

Ebbe Gyllenstierna

Inventering av trädgårdar och trädgårdsväxter

Det tycks för närvarande vara en allmän tendens att utforska en gången tids trädgårdskonst och att ta till vara dess växtmaterial. Noggranna restaureringar av gamla trädgårdsanläggningar företas på många håll i Europa — inte minst i Öststaterna — och så sker också i USA och Fjärran Östern. En grundläggande förutsättning för kunskaper i dessa sammanhang är inventeringar av vad som finns bevarat av värdefulla äldre anläggningar och tillhörande växtmaterial. Anledningen är uppenbar; få konstverk är så utsatta för tidens tand som de till stor del av levande material uppbyggda och inte ens det levande materialet kan alltid ersättas av något exakt likadant. I växtförädlingens spår har gamla former ofta helt försvunnit.

I Sverige har nyligen Institutionen för landskapsplanering vid SLU i Alnarp igångsatt en inventering av anläggningar av betydelse för trädgårdskonsten efter att ha erhållit begärt stöd från Riksbankens Jubileumsfond. Projektet har som målsättning att utveckla rutiner för sammanställningar av befintlig dokumenterad information om äldre svenska trädgårdsanläggningar samt att utveckla kriterier som underlag för registreringar av ej dokumenterade anläggningar.

I motiveringen för ansökningen framhölls bl a att informationen om vad som finns dokumenterat rörande slottsträdgårdar, herrgårdsanläggningar, stadsparker, allmogeträdgårdar etc, är mycket svåråtkomligt och att en ökad tillgänglighet av sådant material — som avses att lagras på data — är betydelsefullt med tanke på den framtida förvaltningen av detta för Sverige så viktiga kulturarv.

Jubileumsfondens anslag räcker att börja med till att utföra programarbetet och förhoppningar om fortsatt stöd finns. Huvudansvarig för arbetet är professor Per Friberg.

Som mycket intresserade av projektet nämns i ansökningen vid sidan av Riksantikvarieämbetet Föreningen för dendrologi och parkvård. Den av vår förening för några år sedan initierade inventeringen har otvivelaktigt medverkat till detta omnämnande. Det är i detta sammanhang viktigt att understryka att inventeringar i vår förenings regi ingalunda nu minskat i betydelse. Snarare tvärtom. Genom att det nu finns en institution med resurser att ta hand om och bearbeta insamlat material vet vi att även inventeringsarbete i blygsam skala blir meningsfullt och kommer till nytta.

Även när det gäller inventering, bevarande och förbättrande av vårt prydnadsväxtsortiment för parker och trädgårdar, pågår arbete fast ännu på ett mer föreberedande stadium. I februari 1983 hölls ett sammanträde i Institutionen för växtförädling, SLU, Ulltuna, där hithörande problem diskuterades. Ett tjugotal deltagare — från jordbruksdepartementet, lantbruksstyrelsen och ett flertal institutioner och sammanslutningar, däribland vår förening — var närvarande.

Diskussionenen kom främst att gälla vedartade prydnadsväxter. En arbetsgrupp under ordförandeskap av professor Måns Ryberg utsågs för vidare behandling av frågan. F n synes resultatet bl a vara, att Nordiska genbanken fått uppdraget att ta hand om insamlat material och att en lista uppställes av alla de Nordiska länderna omfattande trettio skyddsvärda träd och buskar inkluderande en "tio i topp-lista".

Vi hoppas att i en senare årgång av Lustgården kunna återkomma med mera utförliga redogörelser för hur de ovan skisserade inventeringarna fortskrider.

Gösta Adelswärd

En hundraårig plantskolekatalog

Nu när räddningsaktioner för gamla och försvinnande trädgårdsväxter planeras och det talas om genbanker för dylika, kan det kanske ha sitt intresse att se vad en plantskola kunde ha för sortiment för hundra år sedan. En sådan fanns vid Adelsnäs herrgård i Östergötland och här skall återges några avsnitt ur katalogen för 1882–1883 främst avseende beståndet av parkträd och buskar.

Men först några ord om innehållet i övrigt. Av fruktträd fanns tjugosex sorter av äpple och päron, de flesta sedan länge försvunna från våra trädgårdar. Körsbärsträd tretton, plommon tolv, vinstockar åtta. Av smultron, hallon, sparris och vinbär — här i katalogens ordning — erbjuds ett par tre av varje.

Förteckningen över parkträd och buskar återges här i faksimil. Det är som synes en ansenlig samling av vilka en del — sexton — fanns att tillgå som häckplantor.

Bland perennerna fanns ett trettiotal att välja emellan och krukväxter omkring åttio — av flera erbjuds varierande sorter så t ex trettio remontantrosor liksom månadsrosor "i flera färger".

Elva sorter av ormbunkar och åtta av palmer kompletterar katalogen, som avslutas med ett sortiment barrväxter av vilka flera tydligen är avsedda för odling i växthus och orangerier och utplacering i baljor om sommaren.

Denna plantskola hörde förmodligen inte till de större men ger ändå en viss uppfattning av vad som stod till buds för ett sekel sedan. Ett systemastiskt studium av gamla plantskolekastaloger och forskning rörande de utländska leverantörerna skulle förmodligen kunna ge ganska intressanta resultat.

Gösta Adelswärd

Parkträd och Buskar.

	pr. st.
Acer platanoides (Lönn), högst:	*0,80*
„ „ *omkr: 8 fot*	*0,50*
„ *pseudo fol: pur:*	*0,50*
„ *dacycarpum*	*0,50*
„ *striatum*	*0,50*
Aesculus hippocastanum (kastanj), högst:	*0,90*
„ „ *omkring 8 fot*	*0,70*
„ „ *buskar*	*0,30*
Amelanchier vulgaris,	*0,25*
„ *Botryapium*	*0,35*
Amygdalus nana,	*0,25*
Berberis vulgaris,	*0,20*
„ „ *fol atropurpurea*	*0,25*
Betula alba (Björk)	*0,20 a 0,40*
„ „ *fol laciniata,*	*1,00 a 1,50*
Buxus sempervirens	*0,20*
Buxus fol. aur. marg:	*0,25*
Caragana arborea.	*0,20*
„ „ *pendula.*	*0,50*
„ *frutescens*	*0,40*
Colutea arborescens	*0,20*
Carpinus betulus	*0,25*
Cornus alba	*0,20*
„ „ *fol. arg. macul.*	*0,75*
„ *sanguinea.*	*0,20*
Corylus avellana (Hassel)	*0,20*
Cratægus monogyna	*0,20*
„ *oxyacantha.*	*0,20*
„ *coccinea,*	*0,40*
„ *apiifolia minor.*	*0,25*
„ *oxyacantha fl: alb: pl:*	*1,00*

	per. st.
„ „ *fl: rubr: pl:*	*1,00*
„ „ *punicea.*	*1,00*
Cytisus alpinus (Guldregn)	*0,20*
„ *laburnum.*	*0,15*
„ *nigricans.*	*0,25*
Deutzia gracilis.	*0,25*
„ *scabra.*	*0,40*
Eleagnus argentea.	*0,30*
Evonymus europæus.	*0,20*
Fagus sylvatica 1års frö. pl:	*0,10*
„ „ *atropurpurea.*	*1,00*
Fraxinus excelsior (Ask) högst:	*0,80*
„ „ *pendula.*	*2,50*
„ *1 års frö pl: 1 kr. 2 års skol: 2 kr.*	*per 100 st:*
Hippophae rhamnoides 1 års frö. pl:	*0,10*
Hydrangea hortensis.	*0,50*
Lonicera alpigena.	*0,25*
„ *coerulea.*	*0,20*
„ *tartarica*	*0,20*
„ *Xylosteum*	*0,25*
Philadelphus coronarius (Schersmin)	*0,25*
„ „ *nanus.*	*0,30*
„ *Gordonianus.*	*0,30*
„ *latifolius.*	*0,30*
„ *zeyherii.*	*0,30*
Populus alba argentea (Poppel)	*0,25 a 0,75*
„ *canadensis.*	*0,30*
„ *laurifolia.*	*0,30 a 0,50*
„ *nigra.*	*0,40*
„ *pyramidalis 2 fot hög*	*0,25*
„ *salicifolia.*	*0,30*
Potentilla fruticosa.	*0,25*
Prunus padus.	*0,30*
„ „ *aucubæfolia.*	*0,30*
„ *virginiana.*	*0,30*
„ *serotina.*	*0,50*
„ *triloba.*	*0,50*
Rhamnus cathartica.	*0,15*
„ *frangula.*	*0,15*
Ribes alpinum.	*0,25*
„ *aureum.*	*0,25*
„ *sanguineum*	*0,25*
Rubus odorata	*0,40*
Salix alba	*0,15*
„ *argentia.*	*0,20*
Salix americana pendula.	*0,15*
„ *amygdalina spectabilis.*	*0,15*
„ *daphnoides.*	*0,15*
„ *dasyclados.*	*0,20*
„ *Helix.*	*0,15*
„ *laurifolia.*	*0,20*
„ *Napoleonis*	*0,25*
„ *Lapponum.*	*0,25*
„ *purpurea.*	*0,25*
„ *repens.*	*0,15*
„ *viminalis.*	*0,15*
Sambucus nigra. (Fläder)	*0,25*
„ „ *lutescens.*	*0,30*

	per. st.
„ *racemosa (Druffläder)*	*0,20*
„ *semperflorens.*	*0,30*
Sorbus aria tomentosa.	*0,75*
„ *aucuparia pendula.*	*0,75*
„ *scandica (Oxel)*	*0,50*
„ *torminalis.*	*1,00*
Spiræa bella coccinea.	*0,30*
„ *Billardii.*	*0,20*
„ *canescens.*	*0,35*
„ *callosa.*	*0,25*
„ *Douglasii.*	*0,20*
„ *opulifolia.*	*0,20*
„ *palmata.*	*0,20*
„ *salisifolia.*	*0,20*
„ „ *paniculata.*	*0,20*
„ *sorbifolia.*	*0,25*
„ *thalictroides.*	*0,25*
Spiræa ulmifolia.	*0,20*
Symphoria racemosa.	*0,20*
Syringa vulgaris, (Syren)	*0,20*
„ „ *flor: alba.*	*0,25*
„ *chinensis.*	*0,50*
Tilia europæa (Lind) högstam.	*2, 00. a 2,50*
„ „ *buskar.*	*0,50*
„ *grandifolia, storbl: do.*	*2,50*
Ulmus montana (Alm) stamformig.	*0,80*
„ „ *buskar*	*0,20*
„ „ *pendula*	*1,50*
„ *exoniensis*	*0,75*
Viburnum lantana	*0,20*
„ *opulus*	*0,25*
„ *roseum sterile*	*0,40*
Weigelia rosea.	*0,50*

Remontantrosor.

Stamformiga i 20 a 30 sorter, 3 fot hög: 1, 50. 4 fot 2,00. 5 fot 2,25. Rotäkta expl: 0,75
Låga Frilandsrosor *af centifolia, hybrida, bengal, muscosa, och capreolata, per st: 0,50*
Thea och Remontantrosor *i krukor till olika och facila priser.*

Klottall i Dalarna

Från en läsare har vi erhållit följande brev för vilket vi tackar:

Inventering av märkliga och botaniskt intressanta träd och buskar, som det kan finnas skäl att bevara!

Växtens namn: En form av vanlig tall — klottall? Pinus silvestris f.? Detta är det mest välväxta av denna form som jag sett. Objektet var i mycket god kondition. Borde väl fridlysas (var ej det 79-06). Växtplatsen: Dalarna, ca två mil nott om Orsa–Svegvägen. Objektet växer 5 meter bredvid denna väg (syns på ganska långt håll). Om man åker från Orsa är trädet på vänster sida om vägen i färdriktningen.

Anm. Då denna väg är olycksdrabbad av viltolyckor sker det ständiga gallringar längs vägens sidor. Det vore synd om detta fina objekt skulle falla för en sådan breddning av synfältet längs vägen.

P.S. Bifogas ett foto som jag tog under en semester 1979. Man får väl hoppas att det står där ännu.

Med vänliga hälsningar från:
Ola Svansäter, Tylögränd 14, 121 56 Johanneshov.

Vi instämmer i denna förhoppning.

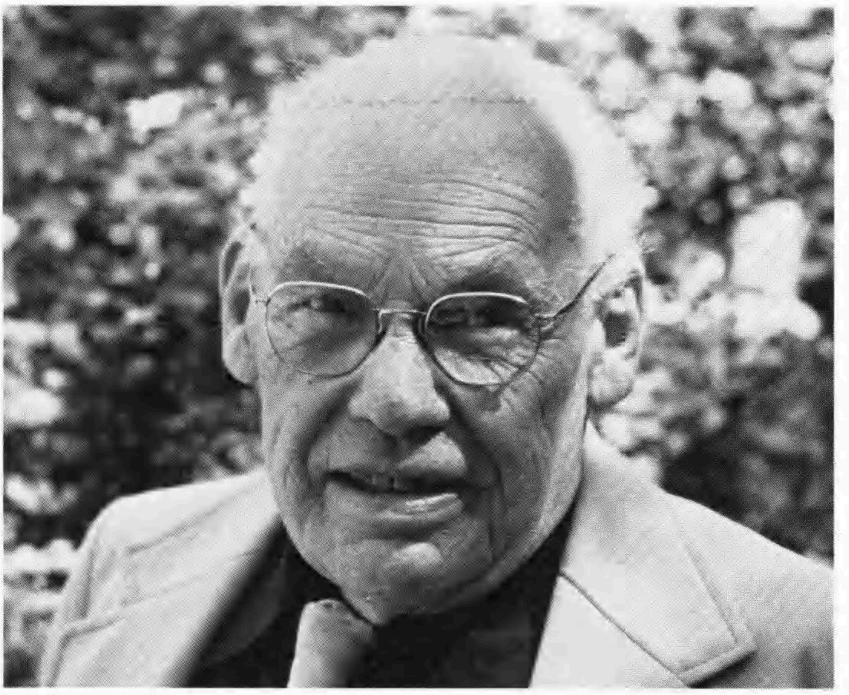

Sven Hermelin hedersdoktor

Lustgården gör sig till tolk för Dendrologföreningens medlemmar i en varm lyckönskan till Sven Hermelin kompletterad av följande presentation av vår hedersdoktor, som saxats ur "Viola", med författarens benägna tillstånd.

Trädgårds- och landskapsarkitekt Sven A Hermelin promoverades den 30 september till hedersdoktor vid den lantbruksvetenskapliga fakulteten vid SLU, Sveriges lantbruksuniversitet.

Sven A Hermelin blir därmed den förste trädgårdsman bland planerare inom den gröna sektorn som på detta sätt hedras av universitetet. Tidigare hedersdoktorer inom trädgårdsområdet har huvudsakligen varit verksamma inom växtförädling — Gösta Carlsson i Hammenhög, Nils Ola Hagberth och Per Lundin vid Weibullsholm, Sven Holmberg i Norrköping — eller också politiker som Gösta Netzén och Gunnar Sträng.

För vårt lands trädgårdskonst, landskapsplanering och naturvård har Sven Hermelins insats varit pionjärens och praktikerns, men också administratörens och lärarens. Just i kombinationen av dessa fyra begrepp ligger värdet av hans arbete inom vårt område.

Sven Hermelin är jämnårig med seklet, född i december 1900. Han fick sin utbildning vid trädgårdsinstitut i Tyskland och har sedan 1926 varit verksam som praktiserande trädgårdsarkitekt i Stockholm, en nu alltså mera än halvsekellång verksamhet, som han ännu med oförminskat engagemang bedriver.

En lista över hans utförda projekt inom trädgårdskonst och naturvård skulle bli mycket lång och spänna över hela arbetsfältet, från privatträdgårdar och bostadsområden till resatureringar av historiska anläggningar och förslag till landskapsvårdande åtgärder vid kraftverksbyggen.

Vid sidan om arkitektverksamheten har Sven Hermelin med stor energi varit aktiv inom föreningar som Sveriges Pomologiska förening (sekreterare och skattmästare 1926–1937), Föreningen för dendrologi och parkvård (1927–47, vice ordförande 1949–69), Föreningen Svenska Trädgårdsarkitekter (sekreterare 1939–40, ordförande 1943–61) och International Federation of Landscape Architects (vice ordförande 1954–58).

En särskild insats har han gjort inom Samfundet för hembygdsvård som dess förste vägvårdskonsulent (1939–48) och som ordförande i dess expertråd för vattenkraftfrågor sedan 1952. I kommunalt sammanhang har han tjänstgjort som planteringsinspektör i Stockholm stads byggnadsnämnd 1938–45.

Av hans utgivna skrifter kan nämnas Trädgårdsväxterna gödsling (1929), Äpplen och päron (1931) och Vägvård (1943). Inom organisationer, där han varit verksam, har han redigerat årsskrifter inom pomologi (1927–37), dendrologi och parkvård (1939–47) och varit svensk redaktör för tidskriften Havekunst 1934–40. I många artiklar i dagspress och facktidskrifter har han genom åren hävdat landskapsarkitektoniska aspekter antingen de varit att hänföra till trädgårdskonsten eller naturvården.

Han var också lärare åren 1934–54 vid hortonomutbildningen vid dåvarande Alnarpsinstitutet. Efter omorganisationen av den högre utbildningen inom jordbruks- och trädgårdsområdet, fick Sven Hermelin ansvaret för undervisningen inom ämnena trädgårdsanläggning och trädgårdskonst.

I 20 år har tidigare lantbrukshögskolan och sedan lantbruksuniversitetet haft ansvaret för utbildning och forskning inom ämnesområdena trädgårdskonst, landskapsarkitektur och landskapsplanering. När nu universitetet vill hedra Sven Hermelin är detta ett bevis på att man vid sidan om vetenskapliga insatser också värderar en i huvudsak praktiskt inriktad verksamhet. Enligt sina riktlinjer har fakulteten ansett att han uppfyllt kravet på "särskilt framstående praktisk insats" och därmed främjat forskningen inom det viktiga verksamhetsområdet, som planeringen av vår yttre miljö utgör.

— — — — —

För Lustgårdens läsare — dendrologer och parkvårdare alla kategorier — behövs verkligen ingen presentation av Sven Hermelin, här är han ett begrepp nästan ända sedan dendrologföreningen bildades 1920, verksam som han varit på de flesta poster inom styrelsen, som exkursionsledare och som redaktör av denna tidskrift. Vi känner alla hans engagemang såväl i vad Linné kallade den älskligaste av vetenskaper, botaniken som i dess tillämpning i den lika älskliga trädgårdskonsten. Ja, *linnean*, det är det han är, i sin förankring i hela vårt kulturarv — för detta beundrar vi honom. Hans frihet från choser och later, hans äkta gosselynne och hans humor — för detta trivs vi alla i hans närhet. Därför gläds vi nu åt hans heder, hans *honoris causa*.

Per Friberg

Styrelseberättelse för år 1982

Föreningen kunde under 1982 bedriva en lika stor verksamhet som under närmast föregående år. Medlemmarnas intresse för de många olika aktiviteterna var oförändrat livlig.

Föreningens 63:e årsmöte ägde rum på Stadshotellet i Sigtuna den 21 maj. Ett hundratal medlemmar deltog. Vid mötet föredrogs styrelse- och revisionsberättelse och styrelsen beviljades på revisorernas förslag ansvarsfrihet för 1981 års förvaltning. Sedan Ebbe Gyllenstierna förklarat sig villig att kvarstå som ordförande till årets slut, under förutsättning att ett val av ny ordförande skulle ske vid ett extra årsmöte, i samband med föreningens traditionella bildvisningafton i oktober, omvaldes han till ordförande för den nämnda tiden.

Till ordinarie styrelseledamöter under tiden 1982–1984 omvaldes Gösta Adelswärd, Gösta Engstedt, Arne Lindgren och Gunhild Söderbaun och nyvaldes Fredrik von Feilitzen efter Bengt Bennet som undanbett sig omval.

Det beslöts att valnämnden till nästa ordinarie årsmöte alltjämt skulle bestå av Björn Ditzinger (sammankallande), Bengt M. P. Larsson och Brita Söderberg.

På förslag av styrelsen utsågs Björn Ditzinger till föreningens hedersledamot som tack för hans mångåriga verksamhet som föreningens revisor och för att han på så många sätt gagnat föreningen.

Efter årsmötet följde middag och ett uppskattat föredrag av Gösta Adelswärd om park- och trädgårdsanläggningarna vid Adelsnäs.

Reseprogrammet för år 1982 rönte stor uppskattning. Tyvärr kunde ej alla som anmälde sig till de olika resorna ges tillfälle att delta i dessa på grund av svårigheter att kunna ordna med logi — särskilt enkelrum — på besöksorterna. Genom fortlöpande kostnadsstegringar gick årets reseverksamhet med förlust, en förlust som av skattmästaren har täckts med reserverade räntemedel.

Följande resor och exkursioner genomfördes under 1982:

Den 11 maj en kvällsvandring genom *Ulriksdals slottspark* under ledning av Mårten Smedberg.

Den 18 maj en kvällstur i buss genom *Stockholms södra förorter* under ledning av ordföranden. Besök skedde vid S:t Marcuskyrkan i Björhagen, Skogskyrkogården i Enskede, Högdalstoppen och vid Örby gård. Som avslutning dracks akffe i det med mycken snickarglädje uppförda "Café Lyktan" vid Mälarstranden.

I samband med årsmötet ordnades en tvådagars exkursion i *Uppsala- och Sigtunatrakterna*, som leddes av Helmuth Wanderoy. Den började med ett besök vid Runsa. Herrgården förevisades av Ebba Ankarcrona, som även bjöd på kaffe. Färden gick sedan till Rosersbergs slott, som med tillhörande park besågs under kunniga guiders ledning. Andra dagen inleddes med en färd till Linnés Hammarby. Deltagarna fick därefter tillfälle att se kungsängsliljan i riklig blomning och göra en kort vandring genom Fiby urskog. Exkursionen fortsatte sedan förbi Wiks och Salneckes slott till Gryta kyrka. Kyrkvärden Lennart Thelin berättade där om kyrkans historia och om Albertus Pictors valvmålningar. Nästa mål blev Föreningens Nordens folkhögskola vid Biskops-Arnö. Där intogs lunch och åhördes ett föredrag av skolans rektor om verksamheten vid Biskops-Arnö. På grund av tidsförsening kunde en planerad visit vid Steninge slott ej ske, den sista anhalten blev i stället Katrinedal, där Gösta Bonde bl a berättade om almsjukan och dess skadeverkningar.

Den 15–18 juni ägde en veckoslutsexkursion rum i *Ystadstrakten och på Bornholm* som fick livlig anslutning. Den leddes av Arne Mittag-Leffler med Helena von Post som medhjälpare, när det gällde den del av exkursionen som berörde Ystadstrakten. Efter en välkomstmiddag i Ystad, kvällen före exkursionen, besöktes bl a Krageholms och Tosterups slott, där familjerna Piper och Ehrenswärd tog emot, samt det idylliska fiskeläget Kåseberga nedanför stensättningen Ales stenar.

Örup med sin döende almskog besöktes även. I parken i Tomelilla planterades ett gåvoträd. Rundturen följande dag på Bornholm, där inkvartering skedde i Rönne, leddes av professor Johan Lange från Köpenhamn. Många av deltagarna förklarade efter densamma, att de gärna velat stanna ytterligare någon tid på den vackra ön.

Den 4–11 augusti deltog ett 15-tal av föreningens medlemmar i en fjälltur till *Kebnekajse*, med toppbestigning m m. Den genomfördes under Mårten Smedbergs rutinerade ledning.

Den 12–19 september genomfördes en Frankrikefärd under ordförandens ledning. Den hade väckt ett stort intresse. Tyvärr kunde dock endast 36 av ett

80-tal anmälda ges möjlighet att få komma med, på grund av inkvarteringssvårigheter i den lilla byn Castellane, uppe i de provencalska bergen, dit en inledande tur skedde från Nice. Från Castellane gjorde deltagarna en vandring i floden Verdons djupt nedskurna flodravin. På återfärden till Nice från Castellane besöktes 1600-talsslottet Gourdon, med sin vackert terrasserade trädgårdsanläggning och parfymstaden Grasse. Familjen Olby tog där emot och bjöd på husets vin. Under de efterföljande dagarna skedde dagliga bussutflykter från Nice till olika trädgårdar. De trädgårdar som härvid besöktes var "Les Colombières" utanför Menton, familjen Hanburys berömda park, anlagd på en i Medelhavet från den italienska kusten utskjutande halvö, "Le Jardin Exotique" vid Eze, den av familjen Rotschild anlagda, magnifika trädgården "Fondation Ephrussi" vid Saint-Jean-Cap-Ferrat, det internationellt kända trädforskningsinstitutet "Jardin Thuret" i Antibes och sist men inte minst familjen Campins med raffinerad smak skapade lilla trädgård i Biot.

Förutom dessa dendrologiska utflyktsmål fick deltagarna tillfälle att besöka Matissekapellet i Vence, konstmuséet "Fondation Maeght" i St Paul, Picassomuséet i Antibes och keramikern Hedbergs verkstad i Biot. På det sistnämnda stället gavs möjlighet att köpa Hedbergs keramiska ägg eller frukter.

Till att Frankrikeresan blev synnerligen lyckad bidrog i hög grad att den arrangerande resebyrån, Fritidsbuss Temaresor AB, hade ställt sin mycket — även när det gällde botanik — kunniga guide, Beatrice Juhlin-Dannfeldt, till föreningens förfogande.

Den 29 oktober skedde årets sista sammankomst med en *bildvisningskväll* och *ett extra årsmöte* i Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens lokaler. Ebbe Gyllenstierna avtackades då för hans ordförandeskap och fick som en avskedsgåva en teckning av Lisa Bauer, "Eken på Oxenstiernsgatan" och Gösta Adelswärd valdes enhälligt till ny ordförande. Därefter visade Torbjörn Forsman och Vera Gade ett par rikhaltiga bildkollektioner från Forsmark under olika tidsperioder resp från Frankrikeresan och Gunhild Söderbaum berättade om en av henne planerad resa till Macedonien för föreningens medlemmar våren 1983. Kvällen avslutades med ett glas vin (alkoholfritt) med tilltugg.

Som en liten extra julklapp utkom i slutet av december "Lustgården". Den omfattade 103 sidor och var som vanligt redigerad av Gösta Adelswärd.

Föreningens arbetsutskott hade under år 1982 ett protokollfört sammanträde. De båda befattningarna som sekreterare och skattmästare uppehölls under året av Helmuth Wanderoy.

I sin ambition att föreningen inte bara ägnar sig åt en rent sällskaplig samvaro, utan även åt någon ur dendrologisk synpunkt nyttig verksamhet, beslöt styrelsen 1979 att medverka till en inventering av landets märkligare privata parker, trädgårdar och alléer. Sådana får ju nu, i syfte att göra besparingar, allt oftare förfalla eller blir igenlagda. Svaret på detta initiativ blev dock under året ganska klent. Men genom ett förnyat upprop hoppas styrelsen på att få ett bättre resultat av sin vädjan om inventeringsuppgifter under det kommande året.

Antalet medlemmar i föreningen var vid 1982 års slut 772, vilket innebar en minskning med 24 st. Även om denna misnkning ej kan sägas vara stor, bör den uppmärksammas. Styrelsen vädjar därför till föreningens alla medlemmar att söka hjälpa till med att förvärva nya sådana. Enligt styrelsens uppfattning borde detta ej vara alltför svårt, med tanke på föreningens omfattande verksamhetsprogram, utgivningen av "Lustgården" och att föreningens årsavgift icke kan sägas vara särskilt hög vid jämförelse med andra liknande föreningars.

Styrelsen vill till slut framföra ett tack till alla de medlemmar som villigt har velat ställa upp som planläggare eller ledare av årets exkursioner, eller på annat sätt under det gångna året har gagnat föreningens syften. Varmt tack!

Stockholm och Uppsala i februari 1983.

Ebbe Gyllenstierna *Helmuth Wanderoy*

Styrelseledamöter och revisorer

PERIODEN 1981–1983

Ordinarie:

Ditzinger, Ulla, fru, Bråvallavägen 21, 182 63 Djursholm (08-755 12 13)

Gade, Vera, fru, Bidevindsvägen 15, 603 65 Norrköping (011-11 91 40)

Lundholm, Ingrid, fru, fil lic, Nockebyvägen 39, 161 40 Bromma (08-25 39 39)

Nitzelius, Tor, amanuens, Box 2, 310 10 Våxtorp (0430-330 55)

Nordin Ingvar, fil dr, Botaniska Trädgården, 413 19 Göteborg (031-45 81 45)

Suppleanter:

Horn af Åminne, Ebba, grevinna, Öjervik, 680 12 Rottneros (0565-603 77)

Nilsson, Örjan, docent, Bellmansgatan 166, 754 28 Uppsala (018-11 00 90)

PERIODEN 1982–1984

Ordinarie:

Adelswärd, Gösta, friherre, *ordf*, Slefringe, 597 00 Åtvidaberg (0120-103 72)

Engstedt, Gösta, lantbrukskonsulent, Kungsgatan 16, 381 00 Kalmar (0480-141 70)

Lindgren, Arne, direktör, Vårgärdsvägen 60, 133 00 Saltsjöbaden (08-781 50 05)

Smedberg, Mårten, akademijägmästare, Fiskartorpsvägen 108, 115 42 Stockholm (08-736 09 00 vx)

Smedberg, Olof Fredrik, advokat, Hanstawiik, 151 90 Södertälje (0755-320 32)

Suppleanter:

von Feilitzen, Fredrik, doktor, Katrinebergsvägen 9, 117 43 Stockholm (08-19 50 30)

Söderbaum, Gunhild, fru, Banérsgatan 81, 115 26 Stockholm (08-62 43 85)

PERIODEN 1983–1985

Ordinarie:

Bauer, Walter, arkitekt LAR, Artillerigatan 76, 115 30 Stockholm (08-61 90 29)

Dombret, René, byrådirektör, Bovägen 24, 181 43 Lidingö (08-767 06 15)

Fries, Magnus, professor, *v ordf*, t o m 1982, Ymglingavägen 5 B, 182 62 Djursholm (08-755 73 03)

Jungstedt, Inga, arkitekt LAR, Tideliusgatan 43, 116 69 Stockholm (08-84 12 40)

Wanderoy, Helmuth, hortnom, *sekreterare och skattmästare, Norrlandsgatan 44 B, 752 29 Uppsala (018-15 35 00)*

Suppleanter:

Dormling, John, arkitekt LAR, Sportvägen 19, 183 40 Täby (08-758 70 60)

Wiberg, Margareta, fröken, ingenjör, Granitvägen 22 A, 752 43 Uppsala (018-12 12 27)

REVISORER UNDER 1983

Ordinarie:

Dickson, Allan, major, St. gatan 2, 193 00 Sigtuna (0760-509 24)

Ditzinger, Björn, forstmästare, Bråvallavägen 21, 182 63 Djursholm (08-755 12 13)

Suppleant:

Boholm, Per Christian, hovrättsassessor, Bragevägen 10 II, 114 24 Stockholm (08-34 85 84)